

Poštnina plačana v gotovini.

MISEL IN DELO

KULTURNA IN
SOCIALNA REVILJA



V S E B I N A

Narod in zemlja // R. PUSTOSLEMSEK: Odločno naprej
h končnemu cilju! // L. ČERMELJ: Smernice manjšinske
zaščite // Dr. B. VRČON: O poveljnih konkordatih //
F. VEBER: Naša doba — doba etike

O B Z O R N I K

Evropa brez statuta (Dr. B. Vrčon) // Notranje-politični
pregled (—bv—) // Stoletnica smrti A. S. Puškina (B. Borko)
// Primer Miguela de Unamuna (B. Borko) // Minimalne
meze in kolektivne pogodbe (S. B.)

P O R O Č I L A

Dr. M. Radošević: Osnovi savremene Jugoslavije, Zagreb 1935
(B. Vošnjak) // Problem kmetijskih stanovanj in prehrana
// F. Pliberšek: Delavski zaupniki, 1936 (S. B.) // F. Trček:
Oris združništva, Kmetijska Matica 1936 (Dr. S. M.) //
15 let J. n. a. d. »Jadrana« (S.) // Popravek // Drobtine.

* L. III * 2-3 *

L J U B L J A N A 1 9 3 7

Misel in delo izhaja vsak mesec 2. - 3. štev. februar - marec 1937

Redakcija zaključena 6. marca 1937

Naročnina letno 60 Din, za pol leta 30 Din, za četrto leta 15 Din
Posamezna številka 6 Din, dvojna 12 Din

Uredništvo in uprava v Ljubljani na Gosposvetski c. 4/l.
Poštnočekovni račun: 16.602

*

Revijo ureja uredniški odbor: dr. Stojan Bajlič, dr. Lavo Čermelj,
dr. Fran Spiller - Muys in dr. Alojz Zalokar

Izdaja in zalaga

Tisk jugoslovanskih naprednih akademskih starešin
v Ljubljani r. z. z o. z. (Predstavnik dr. Alojz Zalokar)

Tiska Narodna tiskarna d. d. v Ljubljani (Predstavnik Fran Jeran)

Tiskovni sklad za »Misel in delo«

Prijatelji naše revije so ustanovili pri njeni izdajateljici tiskovni sklad, da omogočijo reviji večji obseg, a da bi revija ne bila prisiljena povečati bremen naročnikom.

Prosimo vse, ki morejo v današnjih razmerah še kaj žrtvovati za kulturni napredek, da podprejo revijo s prispevki v tiskovni sklad. Prispevki naj se pošiljajo na poštnočekovni račun:

št. 16.602, Tisk jugoslovanskih naprednih akademskih starešin
v Ljubljani, r. z. z o. z.

*Priporočajte našo revijo
med svojimi prijatelji in znanci!*

NAROD IN ZEMLJA

V blazni naglici preživljamo dobo, prepolno usodnih dogodkov: vodi nas v neznano bodočnost. Potrebno je, da se zapremo v svojo kamrico k tihemu premišljevanju. Vzemimo s seboj Melikovo »Slovenijo«. Zunanje ne kaže razkošja, vabi nas z bogato, globoko vsebino.

Ob tej knjigi preglejmo tla, na katerih smo zrasli, poglobimo se v narod, ki nas je rodil, in morda se nam iz davnine odpre razgled po sedanjosti, iz sedanjosti v bodočnost. Ko se vrnemo od tihega izpraševanja vesti v metež dnevnih dogodkov in v vihar nasprotujočih si nazorov, bo naš korak trdnejši, oko jasnejše, srce bliže zemlji in rodu in naša življenjska volja krepkejša.

Melikova knjiga je izšla o pravem času. Še nikdar nam ni bila tako potrebna sintetična, enotno začrtana in z žarki pronicljive znanosti osvetljena slika naše zemlje, kakor danes. Trdna lastna narodna skupnost je podlaga za širši, za notranje izživljanje in zunanjo veljavo neobhodno potrebni jugoslovanski nacionalni krog. Marsikateri dvom se bo razpršil, marsikatera bojazen se bo izgubila in marsikatera volja se bo okrepila.

Melikova zemljepisna in zgodovinska študija o naši zemlji je pisana s pravim duhom. Mirno strokovno razglabljanje vprašanj o narodu in zemlji vliva olje na razburkano valovje naših želja, hrepenenj in stremeljenj. Pisatelj sam sicer meni, da naj bo njegovo delo pobuda za nadaljnje znanstveno proučevanje naše zemlje in tega, kar iz te zemlje izhaja. Toda njegova knjiga je več. Njegovo delo ni samo prispevek k znanstvenemu spoznavanju domovine, marveč je kažipot iz preteklosti v bodočnost. Znanstvenikom nudi strokovne probleme, široka javnost pa bodi prepričana, da najde v knjigi skrite prvine, iz katerih se je ustvarila naša sedanjost in iz katerih se nam bo kovala bodočnost. Ko bi hoteli s citati predočiti obsežnost in globino knjige ter tako dokazati njen pomen za naše narodno življenje, bi bili v veliki zadregi. Ali naj zajamemo iz poglavij, ki živo opisujejo prirodne lanosti naše zemlje in njeno lego v svetu, ali naj sledimo pisatelju v razpravah o naselitvi naroda, o gospodarstvu, o kmečki domačiji, o demografskih in narodnih razmerah? Povsod srečamo stvari, ki se nam zdijo znane, v katere se pa redko kedaj poglobljamo.

Ljubljanski mestni fizik Lipič je pred več kot sto leti razmišljal o značaju prebivalcev nekdanje kranjske dežele in je spoznal, da se hotenje dežel-

nega prebivalca najbolj izraža v njegovi ljubezni do domovine, ki je po intenziteti večja nego po ekstenziji. Tudi Melikova knjiga je zrastle iz ljubezni do domovine. Ali pa knjiga res dokazuje samo intenzivnost ljubezni, ne pa tudi njeno ekstenzivnost? Ljubljanski kulturni krog, iz katerega izhaja avtor, v mnogočem resnično živeje goji intenzivnost nego ekstenzivnost, resnično bolj orje v globino nego v širino, podobno kakor naš kmet, ki mora svojo zemljo obdelovati intenzivno namesto ekstenzivno. Melikova knjiga posega v globine, a tudi ne zanemarja širine. Priznati ji moramo, da je daleč od zagrenjenosti današnjih ozkosrčnih teženj.

Knjiga je predvsem potrebna naši mladini. Dnevna kultura, politična in socialna gesla odvrtačajo mladino od realnega študija domačih razmer in jo ženejo v naročje fantastičnim novotarijam. Ne samo mladim geografom in zgodovinarjem, tudi filozofom in medicincem, tehnikom, trgovskim strokovnjakom, teoretikom in praktikom je treba to knjigo položiti na mizo, da se s študijem njenih bistvenih vprašanj zakoreninijo v domačih stvarnih temeljih, kajti knjiga predočuje našo narodno stvarnost.

Prav tako naj bi si tudi starejši izobraženci, trgovci, politiki, narodni gospodarji, zdravniki in inženjerji razbistrili iz te knjige svoje poznavanje domovine. Njim je to zlasti potrebno. Kajti nanje stavlja mladina vprašanja, kako gospodarijo v hiši, ki so jo podedovali po svojih prednikih, kako upravljajo narodno imetje, slovensko zemljo in njeno ljudstvo. Ali bo novi rod dobil dedščino vekov zdravo? Ali so gospodarji zakopali izročene jim talente, ali pa so poskrbeli, da se bodo talenti plodonosno pomnožili?

RASTO PUSTOSLEMŠEK:

ODLOČNO NAPREJ H KONČNEMU CILJU!

(MISLI OB PODPISU PRIJATELJSKE POGODBE Z BOLGARIJO)

Ali se da naravni in zgodovinski razvoj v življenju narodov preprečiti? Zgodovina izpričuje, da so ostali vsi taki napori brez uspeha. Zgodovinski proces se da pač trenutno ustaviti, za kako dobo prekiniti, popolnoma preprečiti pa nikoli in nikjer. Naravni in zgodovinski razvoj gre svojo od vekov mu že začrtano pot naprej tudi v življenju južnih Slovanov. Ta pot vodi sicer v krivuljah, vendar pa nezadržno k zbližanju, k združitvi, k uedinjenju.

Med nami Slovenci ni v preteklosti s tem razvojem računal skoraj nihče in ako je računal, ga je javnost proglašala za fanta in sanjača, ki zida zlate gradove v oblake. Jaz sam sem bil pred pet in dvajsetimi leti še skeptik. In ko mi je poleti leta 1911. na povratku iz takrat še turške Makedonije in

Stare Srbije stari četnik Jovanović v hiši prijatelja Jaše Nenadovića v Nišu napovedoval, da napravijo Srbi z brati Bolgari drugo leto konec turškemu gospodstvu v Evropi in se potem zgrabijo še z Avstrijo, da nas »tam gori pod Triglavom« osvobode »švabskega« robstva, sem se smejal tej četniški naivnosti in megalomaniji. Pa se je vendar uresničilo, kar je prerokoval četnik Jovanović!

Na Balkanu je takrat vse vrelo. Turčija je bila v vidnem razkroju. Upori in vstaje krščanskega prebivalstva in Arnavtov so bili na dnevnem redu. Za trpeče rojake sta se v Carigradu zavzemali Srbija in Bolgarija, posredovale so velesile in zahtevale temeljite reforme na korist krščanskega prebivalstva. Vse zaman. Iz Carigrada je bilo polno obljub, a nobenega dejanja. Kaos je bil vedno večji, položaj slovanskega prebivalstva od dneva do dneva bolj nevzdržen in obupen. Nemiri na vseh koncih in krajih. Balkan je bil podoben sodu smodnika, ki ga lahko zapali najneznatnejša iskra.

V tej kritični situaciji so prišli srbski in bolgarski državniki do spoznanja, da lahko nudijo učinkovito zaščito in pomoč svojim trpečim bratom v otomanskem carstvu le, ako se Bolgarija in Srbija združita v obrambno in, ako treba, tudi napadalno zvezo, ki bo močna dovolj, ne samo da se ubrani vsakega zunanjega napada, marveč da lahko dá tudi učinkovit poudarek svojim zahtevam v mednarodni politiki.

Tako je bila leta 1912 v največji tajnosti sklenjena in podpisana z v e z n a pogodba med Srbijo in Bolgarijo. Razen prizadetih je vedela zanjo samo še Rusija, saj je bilo v zavezniški pogodbi izrečno določeno, da pripada ruskemu carju — seveda z njegovim pristankom — v primeru nesoglasij ali sporov med zavezniki vloga razsodnika.

Zakaj to prikrivanje pred javnostjo, zakaj ta opreznost? Izkušnje v prošlosti so i Srbe i Bolgare poučile, da se ne smejo obešati na veliki zvon medsebojni ukrepi in dogovori, namenjeni zgolj interesom obeh bratskih narodov. Sedem let prej, leta 1905., sta sklenili Bolgarija in Srbija c a r i n s k o u n i j o, ki bi naj leta 1906. stopila v veljavo. Podpisniki te pogodbe pa niso imeli pred očmi samo carinske združitve, marveč so želeli s carinsko unijo polagoma in neopaženo v etapah zabrisati državnopravne meje, ki dele Srbijo in Bolgarijo. Dasi je bilo dogovorjeno, da se mora o pogodbi čuvati najstrožja tajnost vse do tedaj, ko bo uveljavljena, vendar je vest o uniji kaj skoro prodrla v javnost in povzročila val splošnega narodnega navdušenja v Srbiji in Bolgariji, obenem pa opozorila Avstro-Ogrsko na pretečo nevarnost njej, če se obe slovanski balkanski državi osvobodita njenega pogubnega vpliva in ji prekrížata pot na Solun, ki je bil cilj vse njene balkanske politike. Avstrija je napela vse sile, da bi preprečila to grozečo gospodarsko in politično osamosvojitve Srbov in Bolgarov. In

uspelo ji je, ker je bila takrat Rusija po japonski vojni tako oslABLJENA, da ni mogla dovolj uspešno podpreti Bolgarije in Srbije v njihovih težnjah in načrtih. Carinska unija je torej propadla v prvi vrsti zato, ker se je izvedelo zanjo, preden je bila uveljavljena.

Izkušnje s carinsko unijo so Srbijo in Bolgarijo napotile na največjo opreznost. Zavezniško pogodbo sta sklenili in podpisali v najstrožji tajnosti in sta to tajnost skrbno čuvali do trenutka, ko je bil s pristopom Grške in Črne gore v zvezo obroč okrog Turčije že sklenjen in ko ni mogel dogodkov, izvirajočih iz te zveze, nihče več preprečiti in ustaviti.

Srbsko-bolgarska zvezna pogodba je bila podpisana 13. marca 1912. Od tega znamenitega dogodka, ki predstavlja mejnik v zgodovini Balkanskega polotoka, poteče torej letos 13. marca četrto stoletje.

Toda ta zavezniška pogodba ni ostala, kakor carinska unija, zgolj epizoda v zgodovini, marveč je imela nepredvidno dalekosežne in usodne posledice. Bolgarija in Srbija, podprti po Grški in Črni gori, sta nastopili v obrambo svojih rojakov v Turčiji, ki so se jim kratile najprimitivnejše človeške pravice. V Carigradu sta našli, kakor vedno, gluha ušesa. Uvideli sta, da se v sultanski Turčiji ne da ničesar doseči zlepa. Jeseni 9. oktobra 1912 je Črna gora pričela vojno proti Turčiji in njej so sledile zapored ostale zaveznice: Srbija, Bolgarija in Grška. Ves svet je bil prepričan, da bo imela Turčija s štirimi državicami prav lahko igro. Avstrija pa je poleg tega še računala, da bo izšla Srbija po neizogibnem porazu iz krvavega razračunavanja tako oslABLJENA, da ji bo pri prvi ugodni priliki z lahkoto zavila vrat. Toda srbsko-bolgarska sloga je delala čudeže. V junaškem zaletu so srbske in bolgarske armade potolkle turško vojsko in prisilile turško vlado, da je prosila za mir. Premirje, ki je trajalo nekaj mesecev, je dalo Avstriji priliko, da se je lahko z uspehom lotila svojega spletkarskega posla. Sad njenih intrig je bila Bregalnica, kjer je bila pokopana zavezniška pogodba, Bolgarija pa poražena. Nesrečna in ponižana Bolgarska je sedaj slepo sledila svojim novim prijateljem, Avstriji in Nemčiji. Zaupajoč v njiju nepremagljivo moč in verujoč njiju obljubam, da bo dobila vrnjeno ono, kar je izgubila ob Bregalnici, je stopila v vojno ob njihovi strani in zaeno z njima doživela tudi poraz. Njena zaveznica izpred četrto stoletja, Srbija, pa je izšla po strašni Golgoti iz te vojne šestkrat povečana in poveljučana v Jugoslavijo. Zazijal je med obema slovanskima državama na Balkanu prepad, po splošnem mišljenju za večno nepremostljiv.

Kakšna zmeta! Čas opravlja svoj posel in surova realnost življenja je izravnala grobove padlih v bratomornih vojnah. Naravni in zgodovinski proces, prekinjen ob Bregalnici in v svetovni vojni, se vrača na pota, ki vodijo k združitvi in popolnemu uedinjenju. Polagoma, zanesljivo, a ne skokoma! Aleksander Stambolijski je hotel v enem zaletu izvesti leta 1919.

združitve in uedinjenje Jugoslavije in Bolgarije: sedež osrednje vlade in narodnega predstavnštva bi naj bil menjaje se v Beogradu in Sofiji. Toda ta lepa misel še ni bila zrela za ustvaritev, zato je propadla.

Realnejša je bila pot, na katero je krenil blagopokojni kralj Aleksander I. in na katero mu je sledil tudi car Boris III. To pot je narekovala misel, da je treba naravni razvoj medsebojnih odnošajev med Jugoslavijo kot naslednico Srbije ter Bolgarijo navezati tam, kjer je bil prekinjen pred pet in dvajsetimi leti. Delo, ki ga je začel in za katero je kralj Aleksander žrtvoval tudi svoje življenje, je bilo kronano z uspehom: V Beogradu je bila 24. januarja t. l. med Jugoslavijo in Bolgarijo podpisana pogodba o večnem prijateljstvu.

S to pogodbo so se odnošaji med obema našima jugoslovenskima državama vrnili na izhodno točko — na temelj, ki je bil položen leta 1905. s pogodbo o carinski uniji in leta 1912. z bolgarsko-srbsko zavezniško pogodbo.

Ker neomajno verujemo v veliko jugoslovensko in slovansko bodočnost in ker je dal zgodovinski razvoj v vsem prav idealistom in optimistom, ki so v kljub vsem katastrofam, recidivam in peripetijam, ki jih je morala pretrpeti jugoslovenska in slovanska misel, očuvali živo in krepko vero, da vodijo vsa pota prave narodne politike nezadržno k enemu končnemu cilju — k združitvi in uedinjenju, smo v dno duše prepričani, da bo pogodba o večnem prijateljstvu z Bolgarijo obrodila sadove, še mnogo pomembnejše in dalekosežnejše od onih, ki so vzkli iz zavezniškega pakta leta 1912.

Na obzorju se že kažejo konture carinske unije, ki jo željno pričakujejo zlasti na Bolgarskem in ki jo napovedujejo že v Franciji in Angliji. Uverjeni smo, da dolgo ne bomo več čakali nanjo. K državnopravni združitvi je nato samo še korak!

Danes seve so to še sanje, a te sanje se bodo uresničile tako gotovo, kakor je postal kri in meso sen onih jugoslovenskih idealnih fantastov, ki so že pred četrto stoletjem verovali, da se približuje in da je že na pragu čas, ko se osvobodé Srbi, Hrvati in Slovenci izpod turškega in avstrijskega jarma in se uedinijo »pod streho hiše ene«.

Dolžnost vseh pravih jugoslovenskih in bolgarskih rodoljubov je, da z neumornim in požrtvovalnim udejstvovanjem in živo propagando skušajo pospešiti uresničenje te velike ideje, nadaljujoč v letih 1905. in 1912. začeto delo za politično, kulturno, socialno in gospodarsko združenje Bolgarije in Jugoslavije tam, kjer je bilo ustavljeno in prekinjeno v krvavi usodni noči ob Bregalnici!

SMERNICE MANJŠINSKE ZAŠČITE

1. PRAVE IN NEPRAVE MANJŠINE

Theodor Veiter nam s svojo knjigo »Slovenska narodna skupina na Koroškem«¹ ni samo na način, ki ga sicer nismo vajeni z nemške strani, razčlenil problema Slovencev na Koroškem, temveč nam je v njenem splošnem delu razgrnil tudi marsikateri problem, ki je pri nas spričo skoro absolutnega nerazumevanja in nezanimanja za manjšinske probleme ali sploh neznan ali vsaj premalo upoštevan.

Tako opozarja Veiter na nedostatke, ki so združeni z izrazom »n a r o d n a m a n j š i n a«.² Izraz sam na sebi je morda vsaj v veliko primerih formalno pravilen, toda praktično se je pokazalo, da se »m a n j š i n a« čestokrat identificira z »manjšo vrednostjo«. Radi tega so proti izrazu »manjšina« v prvi vrsti same manjšine. Dočim so nekateri strokovnjaki v manjšinskih problemih, tako na primer Richard B a h r,³ kljub temu še dalje za izraz »manjšina«, se Veiter rajši priključuje drugemu mnenju, ki zahteva mesto »manjšine« izraz »n a r o d n a s k u p i n a«.

Toda ne glede na to dejstvo, da se z izrazom manjšina priznava nekakšna inferiornost narodne skupine, na katero se nanaša, je ta izraz v marsikaterem primeru naravnost neumesten. Razlikovati moramo namreč med tako zvanimi pravimi manjšinami, to je med narodnimi skupinami, ki so okrog in okrog obdane od večinskega naroda, ki tvorijo torej nekak narodni otok v tujem morju, pa med nepravimi manjšinami, ki živijo sicer v tuji državi, a v neposrednem stiku na strnjenem ozemlju s svojimi sonarodnjaki in njihovo lastno državo. Take manjšine imenuje Veiter »k r a j i n s k e n a r o d n e s k u p i n e« (Grenzland-Volksgruppe).⁴ Manjšina v pravem pomenu besede bi bili na primer gradiščanski Hrvatje ali kočevski in vojvodinski Nemci. Koroški Slovenci pa so, kakor to izrečno poudarja tudi Veiter, nepravna narodna manjšina, namreč krajinska narodna skupina.

Nepravna narodna manjšina so tudi Slovenci in Hrvatje pod Italijo. Pri teh pa je že sam izraz »manjšina« docela neutemeljen, kajti po številnem razmerju niso Slovenci in Hrvatje na ozemlju, na katerem živijo in ki ga poznamo pod imenom »Julijska Krajina«, manjšina, temveč absolutna večina.

¹ Theodor Veiter: »Die slowenische Volksgruppe in Kärnten. Geschichte, Rechtslage, Problemstellung. Wien - Leipzig 1936.

² Veiter, o. c. str. 8.

³ Richard Bahr: Volk jenseits der Grenzen. Geschichte und Problematik der deutschen Minderheiten. 2. Aufl. Hanseatische Verlagsanstalt Hamburg 1936. Str. 14 sl.

⁴ Veiter, o. c. str. 2.

Naš narod je v tem ozemlju večinski narod, manjšinski narod bi bili Italijani in Furlani. Izraz manjšina za našo narodno skupino v Julijski Krajini bi bil upravičen le z ozirom na vso Italijo. Slovenci in Hrvatje v Julijski Krajini pa tudi v tem primeru niso prava manjšina, temveč le krajinska narodna skupina. Kajti oni tvorijo z beneškimi Slovenci vred kompaktno naseljeno narodno skupino in živijo ob sami jugoslovansko-italijanski meji, ki jih loči od samostojne države njihovih sonarodnjakov.

Pač pa bi bili Italijani v naši Dalmaciji prava manjšina v Veiterjevem pomenu te besede, seveda pod pogojem, da velja ta izraz tudi za tuje državljane. Tudi Italijani v Trstu in istrskih mestih ali v Zadru bi bili prava narodna manjšina, ako ne bi ti kraji spadali pod Italijo. Kajti ti Italijani nimajo neposrednih stikov z italijanskim narodnim telesom, temveč so le manjši narodni otoki v slovanskem morju.

Značilno je, da je naš narod pod Italijo, še preden je bil ustvarjen izraz »krajinska narodna skupina«, poudarjal ta svoj značaj že z imenom, ki ga je dal svojemu ozemlju pod Italijo. Imenoval ga je namreč »Julijska Krajina«. Ta izraz se je že splošno udomačil ne samo med našim narodom pod Italijo, temveč tudi med vsemi Jugoslovani, pa tudi drugi narodi so ga že prenesli v svojo literaturo, tako Nemci kot »Julische Mark«, Angleži kot »Julian March«, Francozi kot »La Marche Julienne«, Čehi kot »Julska Krajina« in Poljaki kot »Kraina Julianskija«. Radi tega je neumestno in neumljivo, če piše ali govori še kdo izmed nas o neki »Venezii Giulii«.

Razlika med pravimi in nepravimi narodnimi manjšinami se kaže tudi v odnosih večinskega naroda in države do njih. Nasproti pravim manjšinam vlada običajno neprimerno večja toleranca in dobrohotnost kakor nasproti nepravim manjšinam. Opozorimo naj samo na različno ravnanje avstrijskih Nemcev z gradiščanskimi Hrvati pa s koroškimi Slovenci. Dočim imajo gradiščanski Hrvatje na kulturnem in gospodarskem področju razmeroma obsežno svobodo, celo večjo, kakor so jo kdaj prej imeli, se odrekaajo koroškim Slovincem kljub mednarodnim obveznostim skoro vse pravice. »Pravi čudež« prave manjšine pa je, kakor je pisal pred kratkim Berliner Lokal-Anzeiger,⁵ nemška manjšina na Kočevskem, »kjer se število Nemcev ni skrčilo, temveč se je celo povečalo«. »Kajti Nемец tu še vedno ponemčuje slovenskega delavca. Če slovenski delavec ostane, postane Kočever.«

Glede neprave manjšine pa je že radi teritorialne zveznosti pri njenih sonarodnjakih v lastni državi zanimanje zanjo posebno živo. Na drugi strani pa vidi večinski narod v takih narodnih skupinah na svojem državnem ozemlju stalno iredentistično nevarnost. Radi tega hoče marsikatera država

⁵ Deutsche Scholle im Karst. Der Schauplatz des neuen Romans des Berliner Lokal-Anzeigers: »Mädchen im Karst« von Gustav Renker. Berliner Lokal Anzeiger, 27. Jan. 1937. 2. Beiblatt.

nasilno raznaroditi ali iztrebiti krajinske narodne skupine. To velja zlasti za one države, kakor na primer Italijo, ki niso po nobeni mednarodni določbi ali dogovoru vezane na zaščito narodnih manjšin. Tako postopanje pa mora naravno vzbujati upor v zatirani narodni skupini ter skrajno nejevoljo pri narodu, kateremu skupina pripada. S tem se le ojačujejo iredentistične težnje in se ustvarja sovražno razpoloženje med državami, ki lahko dovede tudi do konflikta z orožjem. Radi tega je v interesu splošnega miru potrebno, da se take nevarnosti izločijo ali vsaj čim bolj omilijo.

2. PO DRUŠTVU NARODOV ZAJAMČENA ZAŠČITA MANJŠIN

To nevarnost so, kakor ugotavlja Otto Junghann,⁶ očitno slutili tudi že gospodje pri mirovni konferenci v Parizu, ko so narekovali mednarodno zajamčene določbe za zaščito manjšin. Toda ta nova pravna oblika je imela hud izvirni greh. Vezala je namreč samo one države, ki so nastale predvsem na ozemlju prejšnje avstro-ogrske monarhije in Rusije. Velesile so utemeljevale to omejitev s tem, da gre pri zaščiti manjšin za pravne principe, katerih izpolnjevanje je za velesile že samo po sebi umljivo. Radi tega se mora njih izpolnjevanje pogodbeno zahtevati samo od držav, ki še nimajo dolgoletne izkušnje lastne vlade.⁷

Po pripombi, ki jo je napisal lastnoročno sam Clemenceau k senžermenski mirovni pogodbi, da bo namreč »Italija po zelo jasni izjavi italijanskega ministrskega predsednika Nittija ravnala s svojimi novimi državljani nemške narodnosti glede jezikovnih, kulturnih in gospodarskih interesov kar najbolj liberalno«, bi izhajalo, da se je tudi Italija vsaj nasproti južnotirolskim Nemcem moralno vezala na določbe za manjšinsko zaščito. Praksa je seveda pokazala nasprotno. Leta 1922. je Društvo narodov sprejelo resolucijo, ki je izražala željo, da naj vse države, ki so članice Društva narodov, svojim manjšinam dovolijo one pravice, ki so vsebovane v manjšinskem dogovoru. Toda to je bila samo želja in je tudi taka ostala.

Danes moramo žal konstatirati, da je po Društvu narodov zajamčena zaščita manjšin v splošnem odpovedala, deloma že radi okornosti njenega aparata, predvsem pa radi gori omenjenega izvirnega greha. Glede prvega nedostatka naj omenimo samo pritožbo koroških Slovencev proti gorostasnemu ljudskemu štetju leta 1934., ki je uradno naštelo na vsem Koroškem samo 24.857 Slovencev,⁸ o izvirnem grehu pa govori najbolj jasno nastop

⁶ Otto Junghann: Die nationale Minderheit. (Weltpolitische Bücherei Bd. 22.) Zentral - Verlag Berlin 1931, str. 16.

⁷ Kurt Trampler: Die Krise des Nationalstaates. (Das Nationalitätenproblem im neuen Europa.) München 1932, str. 28. Vse tretje poglavje (str. 27—43) govori o mednarodno zajamčeni zaščiti narodnih manjšin in o postopanju pred odborom trojice in haškimi mednarodnim sodiščem.

⁸ Prim. Jože Procházka: Ljudsko štetje v Avstriji in koroški Slovenci. »Slovanski svet« I. štev. 1, 2, 3—4. 1936.

Poljske v septembru leta 1934., ko je njen zunanji minister Beck v Ženevi stavil ultimatum: ali se uvede splošna in enakomerna zaščita manjšin, ali pa Poljska odstopi od sodelovanja na tem področju. In še ob koncu leta 1936. je poljska revija »Sprawy narodowościowe«⁹ v recenziji Čermeljeve knjige »Life and death struggle of a national minority« pokazala prav na našo narodno skupino v Italiji kot najboljši primer za poljsko tezo. Pisala je namreč: »Situacija jugoslovanske manjšine (v Julijski Krajini) bi mogla služiti kot eden izmed mnogih primerov, ki kažejo na kričeč način nepravilnost sedanjega sistema mednarodne zaščite manjšin, po katerem se pred forum Društva narodov razpihujejo neznatne in dvomljive kršitve manjšinskih pogodb, a se istočasno ne sme opozoriti na dejstvo, da se kar v bližini Ženeve nahaja velikoštevilna manjšina v takih življenjskih prilikah, ki so neizmerno daleč od vseh določb, katere so z manjšinskimi pogodbami vsilili samo nekaterim državam.«

Prav radi nedostatkov, ki jih je kazalo Društvo narodov v zaščiti narodnih manjšin, so se začele razne organizacije in institucije sistematično baviti z manjšinskimi problemi. V prvi vrsti moramo tu omeniti Kongrese evropskih manjšin. Na kongresu septembra l. 1936. je imel zastopnik naše narodne skupine iz Italije, dr. E. Besednjak, referat »Reforma Društva narodov in narodne manjšine«.^{9a}

Dasi ni Društvo narodov imelo zaželenega uspeha v zaščiti manjšin, moramo vendar priznati, da je uspeh že v tem, ker je njegova ideologija o potrebi manjšinske zaščite prodrla in je postal manjšinski problem eden najvažnejših problemov v mednarodnem življenju, ki ga ne more nihče več zatajiti. Priznati moramo tudi, kakor ugotavlja Trampler,¹⁰ »da bi bila usoda manjšin brez manjšinske zaščite od Društva narodov bržkone še slabša, kajti marsikatera država bi bila morda prevzela sistem manjšinskim določbam nepodrejene Italije in bi zatrla vsak izraz narodnokulturnega življenja manjšine.«

3. MANJŠINSKA ZAŠČITA V BILATERALNIH DOGOVORIH

Poleg omenjenih po Društvu narodov zajamčenih določb za zaščito manjšin moramo upoštevati tudi določbe bilateralnih dogovorov med posameznimi državami. Po Wernerju Hasselblattu,¹¹ ki je posvetil tem dogovorom posebno pažnjo, datirajo prvi taki dogovori že izpred svetovne

⁹ Sprawy narodowościowe. Czasopismo poświęcone badaniu spraw narodowościowych. Rok X. No. 3. 1936. str. 326.

^{9a} Hrvatski prevod referata v »Istri« števil. 40 od 2. oktobra 1936.

¹⁰ K. Trampler, o. c. str. 65.

¹¹ Werner Hasselblatt: Das Minderheitenrecht in bilateralen Staatsverträgen. »Nation und Staat«. 7. Jg 12. H. September 1934, str. 728—787).

vojne. To so namreč dogovori: med Bolgarijo in Turčijo od 16./19. septembra 1913, med Grčijo in Turčijo od 14. novembra 1913 ter med Albanijo in Epirom od 17. maja 1914.

Iz povojne dobe navaja Hasselblatt 19 takih bilateralnih dogovorov. Spričo dejstva, da izgublja Društvo narodov in z njim združene ustanove vsaj po sedanjem poteku stvari čim dalje bolj ugled in moč, moramo pripisovati takim dogovorom še posebno važnost. Ne smemo pa pozabljati, da je tudi tem zaščitnim določbam, vsaj onim iz povojne dobe, kumovala po Društvu narodov zajamčena zaščita manjšin. Radi tega vsebuje marsikatera taka bilateralna pogodba le konkretnejše določbe v posameznih točkah, glede katerih so nekatere države odgovorne pred Društvom narodov. Vendar pa je tak dogovor sklenila tudi ta ali ona država, ki nima glede manjšinske zaščite nobenih obveznosti do Društva narodov.

Kot vzoren primer takega bilateralnega in obenem tudi recipročnega dogovora velja dogovor o šolstvu, ki ga je sklenila naša država 10. marca 1933. z Romunijo. Po tem dogovoru se mora v krajih, kjer se prijavi najmanj 20 srbskohrvatskih otrok v romunskem Banatu ali obratno 20 romunskih otrok v jugoslovanskem Banatu, otvoriti zanje manjšinska šola z učitelji njihovega materinega jezika. Vsaka država je obvezana skrbeti za naraščaj primernege števila sposobnih učiteljev. Prehodno pa sme nastavljati učitelje, ki so se usposobili v sosedni državi. Zelo liberalne so tudi določbe glede učnih knjig.

Kot tak bilateralen dogovor za zaščito manjšin moramo smatrati tudi rapallsko pogodbo med našo državo in Italijo od 12. novembra 1920 in to pogodbo dopolnjujoči dogovor 23. oktobra 1922.¹² Toda ta bilateralni dogovor se očitno razlikuje od prej imenovanega dogovora med našo državo in Romunijo, manjka mu namreč recipročnost. Kajti rapallska pogodba vsebuje sicer izredno obširna manjšinska jamstva, toda samo za Italijane v Dalmaciji, ne pa tudi za Jugoslovane v Julijski Krajini in Zadru, le v dopolnilnem dogovoru so tudi nekatere določbe v prid jugoslovanskim državljanom v Zadru. Recipročnost je prinesel šele rimski dogovor 27. januarja 1924, toda samo za Jugoslovane na Reki, ki je bila s tem priključena Italiji. V rapallski pogodbi pogrešano recipročnost sta vsaj v silno majhnem obsegu nadomestila tudi dogovor 2. julija 1924 in nettunska pogodba 20. julija 1925, s katerima se je priznala srbskim pravoslavnim cerkvenim občinam v Trstu, na Reki, v Zadru in Peroju avtonomija. Ta nedostatek v recipročnosti se kaže v vseh področjih javnega življenja. Tako imajo na primer Italijani v Dalmaciji sedem ljudskih šol, štiri otroške vrtce in tri večerne šole, Jugoslovani v

¹² Prim. Lavo Čermelj: *Life and death struggle of a national minority (The Jugoslavs in Italy)*. Ljubljana 1936. Drugo poglavje: *Italy's obligations towards her minorities*.

Zadru, ki Italijane v naši Dalmaciji po številu daleč prekašajo, pa samo dva skromna otroška vrtca. 600.000 Slovencev in Hrvatov v Julijski Krajini pa nima nobenega otroškega vrtca ne osnovne šole v materinem jeziku, razen skromne šole srbske pravoslavne občine v Trstu, katero smejo obiskovati samo otroci jugoslovanskih državljanov. Ker ni verjetno, da bi se vsaj v doglednem času raztegnila na vse države po Društvu narodov zajamčena zaščita narodnih manjšin, bi se mogel ta nedostatek popraviti le z novo bilateralno pogodbo, ki bi ustvarila popolno recipročnost.

Precedenčni primer je že tu, ne sicer v obliki registriranega in ratificiranega dogovora, pač pa vsaj kot javna obljuba z najbolj odločilnega mesta. Ob sklepanju prijateljstva z Avstrijo in Nemčijo je namreč leta 1934. italijanska vlada obljubila, da bo postopoma uvedla posebne tečaje za nemški jezik v vseh krajih, kjer bi se prijavilo zadostno število otrok. Odziv nemške manjšine v Južnem Tirolu je bil pravi plebiscit. Nič manj kakor 28.000 otrok se je prijavilo za pouk v materinem jeziku vsaj v takih dodatnih tečajih. Italijanska vlada pa je otvorila samo tri tečaje, v Bocnu, Meranu in Briksnu, na katerih pa so poučevali italijanski učitelji in v italijanskem jeziku. Toda tudi ti edini trije tečaji so poslovali le prehodno.¹³ Pač pa je imelo to prijateljstvo druge posledice. Prav tedaj so namreč začeli sistematično poitalijančevati nemške priimke in glasilo južnih Tirolcev »Der Südtiroler«, ki je dvanajst let nemoteno izhajalo v Avstriji, se je moralo izseliti. Tudi Nemčija mu ni hotela nuditi strehe. Zato je moralo glasilo v Lichtenstein, odkoder ga je pregnala italijanska intervencija, in končno v Gdansk, kjer ga je doletela enaka usoda.

Tudi razna nemška nacionalna društva so umolknila o svojih rojakih v Južnem Tirolu. Spričo tako nastalega razpoloženja se upravičeno vprašuje R. B a h r: »Ali je sedaj postalo boljše, ali je režim milejši in bolj človeški, odkar (ta društva), inficirana od bolezní diplomatiziranja, molčijo? ... Eno je gotovo: odmev v širokem svetu, ki ga je do konca dvajsetih let vzbujala nasilna vlada, jeza in tudi udejstvujoče se zanimanje, vse se je razblinilo. Pomagači na Holandskem, Švedskem, Angleškem in v Ameriki ne marajo več. Južnotirolske voditelje pa je to zadelo v življenjski živec.«¹⁴

Kot bilateralne dogovore za zaščito manjšin smemo smatrati tudi konkordate med sv. stolico in nekaterimi državami. Tako je že osnutek za konkordat z Italijo, ki ga je pripravil Vatikan, s členom 39 zahteval, da »naj se verouk v osnovnih šolah novih pokrajin poučuje v materinem jeziku« in da »bo država za kraje, kjer bi bilo za dušne potrebe prebivalstva premalo slovanskih in nemških duhovnikov z italijanskim državljanstvom, dovolila škofom, da pokličejo s pristankom italijanskih političnih oblasti

¹³ Hans Fingeller: Die Wahrheit über Südtirol. 3. Aufl. Neustadt 1937., str. 8.

¹⁴ R. Bahr, o. c. str. 396.

sposobne duhovnike iz inozemstva, četudi niso italijanski državljani.«¹⁵ V končno besedilo konkordata (datiranega 11. februarja 1929), pa ta člen ni bil sprejet, niti ne kaka druga določba o zaščiti narodnih manjšin, pač pa dva člena, ki naravnost proglašata manjšinske narode za manj vredne.¹⁶ Tako določa čl. 2, da »morajo biti objave škofov pisane v italijanskem ali latinskem jeziku, k italijanskemu besedilu pa sme cerkvena oblast dodati prevod v druge jezike«. Po členu 22 pa »se ne smejo beneficiji v Italiji poveriti duhovnikom, ki niso italijanski državljani. Titularji škofij in župnij morajo razen tega govoriti italijanski. Kjer bi bila potreba, se jim smejo prideliti pomočniki, ki razumejo in govorijo poleg italijanščine tudi jezik svojih vernikov, tako da lahko nudijo versko pomoč po cerkvenih pravilih v jeziku vernikov.«

Prvič je bila posebna določba o narodnih manjšinah dejansko sprejeta v konkordat z Nemčijo 20. julija 1933. Po členu 33 tega konkordata¹⁷ »bodo katoliški pripadniki nenemške manjšine v Nemčiji uživali pri božji službi, v verskem pouku in cerkvenem društvenem življenju take ugodnosti v materinem jeziku, kakršen je pravni in dejanski položaj vernikov nemškega pokolenja in jezika v prizadeti tuji državi«. V zaključnem protokolu, ki je izrečno označen kot bistven del samega konkordata, pa je še ta pripomba k navedenemu členu: »Ker je bila nemška vlada pripravljena ugoditi glede nenemških manjšin, izjavlja sv. stolica v podkrepitev svojih stalno zastopanih principov do rabe materinega jezika pri dušnem skrbstvu, verskem pouku in katoliškem društvenem življenju, da bo pri bodočih konkordatih z drugimi državami gledala na to, da se sprejmejo enakovredne določbe za zaščito pravic nemških manjšin«. Radi tega so vnesli podobno določbo tudi v konkordat z našo državo. Ne glede na to, da utegne tudi že sama formulacija te določbe vzbuditi nove spore, nima za naši dve narodni skupini na Koroškem in v Julijski Krajini praktičnega pomena, kajti konkordata z ustrežajočima državama, Avstrijo in Italijo, sta starejšega datuma in ne vsebujeta nobene enakovredne določbe.

4. PRAKTIČNO IZVAJANJE MANJŠINSKE ZAŠČITE

V enem samem članku ni mogoče niti v bežnih obrisih orisati, kako ravnajo razne države z manjšinami. Omejiti se hočemo radi tega samo na naši dve narodni skupini onstran meje, ki sta nam najbližji, pri čemer pa se bomo morali zadovoljiti tudi samo z navedbo idejnih osnov. Za podrobnejše podatke o naši narodni skupini v Italiji opozarjamo na Čermeljevo

¹⁵ Mario Missiroli: *Date a Cesare. La politica religiosa di Mussolini con documenti inediti.* Libreria del Littorio. Roma 1930., str. 427 in 454.

¹⁶ Prim. — x: *Sprava med Sv. stolico in Italijo.* — Poljudnoznanstveni zbornik »Luč« VI. Trst. 1930 str. 7—122.

¹⁷ W. Hasselblatt, o. c. str. 787.

knjigo »Life and death struggle of a national minority«, o naši narodni skupini na Koroškem pa predvsem na govor senatorja dr. Rožiča »Položaj nemške manjšine v Jugoslaviji in položaj Slovencev v Avstriji« ter na Lilekovo knjižico »Anklagen gegen die barbarischen Verfolgungen der Slovenen in Kärnten«.

Toliko Italija, ki ni formalno vezana na zaščito manjšin, kolikor Avstrija, ki je morala prevzeti take obveznosti, stremi za tem, da čimprej izbriše sled tujih narodnih skupin. Seveda je njuno ravnanje po mednarodnih obveznostih različno, bistveno pa se vendarle ne razlikuje. Predvsem hočeta obe državi že z uradnimi podatki reducirati tujo narodno skupino na minimum. Tako je Avstrija, kakor že omenjeno, z zadnjim ljudskim štetjem leta 1934. znižala število Slovencev na Koroškem na 24.857. Italija se je držala te metode leta 1921. v večjih mestih in v nekaterih hrvatskih občinah v Istri, podatki za slovenski del Julijske Krajine in za Beneško Slovenijo pa so bili tedaj v splošnem še pravilni.¹⁸ Pri ljudskem štetju leta 1931. in 1936. pa sploh niso več zbirali podatkov o materinščini ali o občevalnem jeziku, kajti fašistična vlada se je postavila na stališče, da »je v Italiji samo en narod in samo en jezik, namreč italijanski«.

Ker se pa vendar zavedajo, da se s takimi ukrepi nikakor ne odpravijo tudi same narodne skupine, jih skušajo zdrobiti na manjše dele. Pri tem se naslanjajo na take elemente, ki so morda že zrahljali vezi s svojim narodom, a vendar niso še prešli k drugemu narodu. Tako skušajo na Koroškem izraz »Windische«, s katerim so prej označevali koroške Slovence sploh, omejiti samo na bolj ali manj omahljive Slovence in tako ustvariti poleg Slovencev še posebno narodno skupino »vindišarjev«. Podobno so skušali tudi Italijani v zadnjih letih izumiti posebno narodno skupino »bizjakov«, katera naj bi bila nekak prehod med Slovenci in Italijani. Razni italijanski pisci, med njimi tudi taki, ki zavzemajo ugledna mesta v znanstvenem svetu, so slovensko-hrvatsko narodno skupino razdelili celo v prave miniaturne delce in v ta namen odkrili razne »narodnosti«, kakor Morlake, Uskoke, Šavrine in ne vem še kakšne druge.

Docela drugačen namen pa ima izraz »Čuši« za koroške Slovence. S tem hočejo Nemci samo izražati svoje zaničevanje do slovenskega naroda in poudarjati njegovo kulturno in rasno inferiornost. Podobno so že v predvojnem času primorski Italijani imenovali Slovence in Hrvate »ščave« (sužnje).

Spričo stališča fašistične vlade nasproti narodnim manjšinam je jasno, da ni bilo in da ni v njenem načrtu, da bi prišlo do kakega sporazuma z

¹⁸ Šlibarjev Polde: Občevalni jezik v Jul. Krajini po ljudskem štetju iz l. 1921. (»Luč« VI. Trst 1930. Str. 123—135.)

Šlibarjev Polde: Raba tujega občevalnega jezika v starih pokrajinah Italije po ljudskem štetju iz leta 1921. (»Luč IX. Trst 1933. Str. 66—72.)

narodnimi skupinami v njenem državnem območju. Nasproti Nemcem v Južnem Tirolu se je to sicer dvakrat poskusilo, toda obakrat brez uspeha.¹⁹ Prvič se je že takoj v začetku fašističnega režima tedanjemu civilnemu komisarju v Bocnu posrečilo, da so nemška poslanca Toggenburg in Walther ter fašistični pokrajinski tajnik Barbesino izdelali načrt za politični sporazum, po katerem naj bi fašisti ustavili raznarodovanje Nemcev v Južnem Tirolu, Nemci pa bi se odrekli vsakemu iredentističnemu gibanju. Toda Veliki fašistični svet je sporazum odklonil. Dve leti pozneje sta iskala pot do sporazuma tedanji nemški poslanec Tinzl in fašistični poslanec Barduzzi. Pravice, ki naj bi jih tako dobili Nemci, so bile takrat že veliko skromnejše, nanašale so se le na razne gospodarske zahteve. Toda tudi ta sporazum se je izjalovil po prizadevanju Italijanov iz Južnega Tirola. Slovenci in Hrvatje v Julijski Krajini pa niso prišli niti do takih jalovih poizkusov.

Nasprotno pa že radi obveznosti, ki jih je Avstrija morala prevzeti s senžermensko pogodbo, ni manjkalo podobnih poizkusov za sporazum med večinskim in manjšinskim narodom na Koroškem. Nedvomno najpomembnejši tak poizkus je bil načrt za kulturno avtonomijo leta 1927. Nastal je po vzoru avtonomije, ki jo je dala leta 1925. Estonska tujim narodnim skupinam na njenem ozemlju. Po tem načrtu²⁰ naj bi tvorili slovenski koroški državljani neko skupino javnopravnega značaja, namreč slovensko narodno skupino (slovenische Volksgemeinschaft), ki bi na podlagi posebnega zakona sama upravljala svoje nacionalne in kulturne zadeve.

Ne glede na utemeljen dvom o tem, ali je mislila Avstrija o tem načrtu resno, in ne glede na to, da so bili razni nemški krogi na Koroškem od vsega začetka proti takemu načrtu, so ga odklanjali tudi Slovenci. Za njihovo odklonilno stališče je bila odločilna določba, da postane član te narodne skupnosti vsak na Koroškem bivajoči državljan, ki se za to prizna. Koroški Slovenci so z ozirom na posebne prilike, v katerih živijo, bili proti principu priznavanja (Bekennnisprinzip) in za princip objektivnih znakov. Člani slovenske narodne skupnosti naj bi bili vsi, ki govorijo slovenski. Druga sporna točka je bila zahteva Nemcev, da naj se ohranijo dotedanje utrakvistične šole, Slovenci pa so zahtevali slovenske šole. Ker ni moglo priti do sporazuma, so načrt zavlačevali do maja 1. 1931., ko ga je deželni šolski odbor za Koroško proglasil za neuspelega in odpravljenega.

Ob zaključku se dotaknimo še vprašanja, kako se izraža manjšinska zaščita v avtoritarnih in v korporativnih državah, kakršni sta prav Italija in Avstrija. Fašistična Italija je proglasila interese nacije, seveda italijanske nacije, za najvišje, katerim se morajo prilagoditi vsi drugi interesi, osebni, stanovski, razredni, krajevni in pokrajinski. Temu primerno je prikrojena

¹⁹ R. Bahr, o. c. str. 371 sl.

²⁰ Th. Veiter, o. c. str. 78—106.

tudi vsa fašistična zakonodaja. Nikjer ni izrečno navedena kaka prepoved ali omejitev glede narodnih manjšin. Vsi zakoni, pa naj se nanašajo na kulturno, gospodarsko ali javno življenje sploh, so zgrajeni na premisi, da je italijanska država identična z italijansko nacijo. V taki zakonodaji ne more biti kakih posebnih določb za narodne manjšine. Radi tega bi bil tudi vsak sporazum z državo in manjšinami kakor tudi vsak bilateralni dogovor med Italijo in kako sosedno državo glede zaščite manjšin silno težak, ako ne že docela nemogoč.

Tudi iz Avstrije prihajajo že glasovi, da se z novimi zakoni (kakor na primer z zakonom o vzgoji mladine) pripravljajo nove težkoče kulturnemu in narodnemu življenju naše narodne skupine.

Razočarani so bili oni, ki so pričakovali, da bosta naši narodni skupini v Italiji in Avstriji vsaj direktno po korporativni ureditvi prišli po svojih zastopnikih do veljave. V Italiji so Slovenci docela izključeni od vodilnih mest in od zastopstva v sindikalnih organizacijah. In tudi v rimski zbornici, ki bi morala biti nekakšna emanacija korporativne ureditve, ni med 400 poslanci niti enega Slovenca ali Hrvata. Nemcem iz Južnega Tirola so vsaj v prvi korporativni zbornici dali nekak surogat zastopstva v osebi nekega bivšega avstrijskega oficirja, ki je bil rodom iz Gorice, a se je priženil na neko posestvo v Južnem Tirolu. Toda ta polnemški zastopnik je umrl, še preden mu je potekla funkcijska doba, fašistična vlada pa ni smatrala za potrebno, da bi mu določila naslednika iz vrste Nemcev, tako da so danes tudi ti brez zastopnika v rimski zbornici.

Podobne so tudi prilike na Koroškem. Res je, da imajo Slovenci tri zastopnike v koroškem deželnem zboru, enega zastopnika kmetov, drugega kmetjskih delavcev in tretjega katoliške Cerkve, toda ti trije Slovenci niso zastopniki slovenske narodne skupine, temveč smejo zastopati samo interese svojega stanu.

Po zdravi človeški logiki bi morali pričakovati, da narodne skupine, katerim se odrekajo vse pravice, tudi nimajo nobenih dolžnosti. Hitlerjeva Nemčija izključuje Žide kot manj vredno pleme iz raznih panog javnega življenja, a zato tudi ne zahteva od njih, da bi služili vojake. Drugače fašistična Italija. Zanj je padlo in pada še vedno na abesinskem bojišču veliko sinov slovensko-hrvatske narodne skupine, ne da bi ji za to priznala kake narodnostne pravice. Pa tudi koroški Slovenci, ki so se udinili skupini »Vaterländische Front«, niso imeli boljšega uspeha.

S člankom smo hoteli pokazati na razne probleme v manjšinski zaščiti, da bi tako vzbudili tudi v naših vrstah večje zanimanje za vprašanja, ki so za nas vitalnega interesa in ki jih žal še vedno podcenjujemo ali sploh ne uvažujemo. Slišali smo, da se že pripravlja ustanova, ki se bo sistematično bavila s temi problemi. Naj ji velja ta članek kot prvi pozdrav in voščilo k najboljšemu uspehu!

O POVOJNIH KONKORDATIH

Namen te razprave, ki se ne želi mešati v pereča vprašanja o tem predmetu, ni teoretično razglabljanje nekaterih znanih načelnih problemov o značaju in pomenu konkordatov, temveč le kratka razčlemba in sintetičen prikaz glavnih določb poveljnih konkordatov. Navzlic načelni pozitivnosti razprave pa se seveda že spričo aktualnosti vprašanja ni mogoče izogniti nekaterim načelnim primerjavam, ki so v zvezi s problemom odnošajev med katoliško Cerkvijo in državami.

Mislím, da ima tak sintetičen prikaz tudi svoj konkreten pomen, saj se nam ob primerjavi pozitivnih določb veljavnih konkordatov kar same po sebi odkrivajo smernice, ki vodijo katoliško Cerkev in države pri pogodbenem urejanju medsebojnih odnošajev. S tega vidika je tu povsem irelevantno vprašanje pravega značaja konkordatov in še posebej vprašanje njih prave pravne označbe,¹ ker se tudi v tem pogledu omejujem le na pozitivno ugotovitev, da je sklepanje konkordatov le eden izmed najbolj značilnih zunanjih izrazov mednarodne osebnosti (suverenosti) sv. stolice, kar ji priznava vsaka država že s tem, da se pogaja z njo o konkordatu.

S pozitivnega vidika nas potemtakem zanima tu le predmet poveljnih konkordatov in primerjava posameznih določb o istem predmetu v različnih konkordatih.

Odkar je tudi katoliška Cerkev vse norme, ki urejajo njen ustroj in njen položaj v svetu — norme, ki si jih je bila postavila tekom dolgih stoletij — kodificirala² podobno kakor država, sta si v pogodbenem razmerju pri sklepanju konkordatov stala nasproti dva pravna subjekta, dva pravna organizma z izdelanima konstitucijama, ki sta pri sklepanju pogodb

¹ Cfr. izmed novejših razprav pri nas o tem vprašanju članek dr. Ivana Ribarja: »Konkordat« v »Branicu«, organu advokatske komore v Beogradu, god. XXIV., br. 12, ter daljšo studijo dr. Al. Odarja v »Času«, Ljubljana, letnik XXXI, št. V.—VI., str. 173. Perečim vprašanjem posebej v zvezi z našim konkordatom pa so posebej trije članki beograjske tedenske revije »Javnost«, (br. 9, god. III.): »Potreba odredjene državne verske politike«, »Glavne karakteristike našeg Konkordata« in specialna razprava dr. Viktorja Novaka: »Tragična trilogija hrvatskog glagolizma«. Cfr. tudi dr. Mihajlo Ilić, Pred konkordatom, Beograd 1937.

² Kodeks kanonskega prava (Codex juris canonici), ki je v glavnem delo bivšega državnega tajnika in kardinala Gasparrija, je bil objavljen na binkošti leta 1917 in je stopil v veljavo na binkoštno nedeljo 1918 pod papežanjem Benedikta XV. Kodeks obsega 2414 členov ali kánonov in se deli v pet knjig, katerih prva vsebuje splošne norme o cerkveni zakonodaji, druga se nanaša na osebe, tretja obsega stvarno pravo, četrta procesualne norme, peta pa represivne določbe (kazni). S to kodifikacijo je katoliška Cerkev svojo zakonodajo v mnogih važnih vprašanjih znatno približala civilni zakonodaji. (Cfr. zanimivo primerjavo barona Cavois de Sateraulta, profesorja katoliške univerze v Lilleu, v »Revue de Droit Civil«, 1921.)

(konkordatov) o ureditvi medsebojnih odnošajev skušala uveljaviti vsak svoje že normirane pravice in jih kompromisno spraviti v sklad, bodisi s podreditvijo Cerkve državnim zakonodajam, bodisi s svobodno recepcijo cerkvenih norm v državno zakonodajo. In čim bolj je na drugi strani tudi moderna država uveljavila v svoji zakonodaji načela popolne svobode veroizpovedi in z zakonom zajamčila enakopravnost Cerkvi na svojem ozemlju,³ tem bolj se je predmet pogajanj med Cerkvijo in državo krčil, tem večja pa je obenem postajala občutljivost obeh pogodbenikov, ki sta vsak zase želela kolikor le mogoče omejiti vmešavanje drugega pogodbenika v lastno področje. Kakor je skušala Cerkev vnesti s konkordatom čim več določb kanonskega prava v civilno zakonodajo države, s katero se je pogajala, tako je na drugi strani tudi država skušala uveljaviti nasproti Cerkvi svoje lastne norme, ki jih je izdala za vse svoje državljane brez razlike veroizpovedi in na osnovi samega načela o popolni verski enakopravnosti.

Za Cerkev je potemtakem idealno tako pogodbeno stanje z državo, ki jamči najširšo recepcijo kanonskega prava v državnih zakonodajah, za državo pa narobe tako pogodbeno stanje s Cerkvijo, ki spoštuje že uveljavljene cerkvene norme državne zakonodaje. Čim popolnejša je skladnost cerkvene in državne zakonodaje, tem bližje je pogodbeno stanje temu idealu; čim manjša je skladnost obeh zakonodaj, tem večja so trenja in tem potrebnejši kompromisi. Kompromis pa pomeni zmanjšanje trenj le tedaj, ako je zares kompromis, torej rešitev v znamenju obojestranske popustitve in obojestranskega zblizanja nasprotujočih si stališč, ne pa navadno majoriziranje enega ali drugega pogodbenika v znamenju priznanja posebnih privilegijev. Tudi v sklepanju konkordatov je tradicionalni »do ut des« osnovno načelo, dasi je konkretna kompenzacija medsebojnih dajatev v konkordatih navadno nekoliko bolj zabrisana kakor v navadnih mednarodnih dogovorih. To moramo seveda pripisati predvsem posebnosti materije, ki tvori predmet konkordatnega sporazuma.

Praktično se v iskanju primerne kompromisa pojavljajo razne možnosti:

- a) ali prizna država v kakem določenem primeru normo kanonskega prava;⁴
- b) ali prizna Cerkev že veljavno državno normo, ki jo v konkordatu navadno

³ O verski enakopravnosti glej razpravo dr. Dane Zubca v »Politiki« z dne 1. februarja 1937 in članek »Oko konkordata« v krščanski socialistični »Socijalni reviji«, Šibenik, leto 1937, št. 4, str. 97.

⁴ Takih primerov je v povojnih konkordatih vse polno. Sem spada n. pr. priznanje civilnih efektov braka, sklenjenega po kanonskem pravu. Razen takih posebnih določb pa se v mnogih konkordatih nahajajo tudi določbe splošnega značaja, kakor n. pr. določba v 22. členu avstrijskega konkordata z dne 5. VI. 1933, kjer čitamo v prvem odstavku: »Alle anderen auf kirchliche Personen oder Dinge bezüglichen Materien, welche in den vorhergehenden Artikeln nicht behandelt wurden, werden dem geltenden kanonischen Recht gemäss geregelt werden.«

še posebej potrdi;⁵ c) ali pa se z novo normo ubere srednja pot med cerkveno in državno zakonodajo.⁶ Pri tem se Cerkev navadno sklicuje na že dosežene koncesije v drugih konkordatih, ki jih skuša vsaj v enaki meri uveljaviti tudi pri novih pogajanjih, država pa spet na cerkvene koncesije drugim državam.

Nad vse pa je danes očitna tendenca katoliške Cerkve, da bi dosegla v konkordatih priznanje čim več kanonskih določb. Posebno se to opaža v povojnih konkordatih, katerih vsak daje Cerкви nekaj novih koncesij. To stopnjevanje je pretrgal v glavnem le italijanski konkordat, s katerim je italijanska država iztisnila nedvomno večje priznanje svoje zakonodaje v cerkveni materiji, kakor so to dosegle druge države. Materije, o katerih lahko rečemo, da je njih kanonska ureditev s konkordati že prešla v civilno zakonodajo, so zlasti naslednje: položaj duhovščine, cerkvenega premoženja, verskih ustanov in v glavnem tudi že bračna zakonodaja. Ta uspeh katoliške Cerkve je tako presenetljiv, da se mu čudijo celo nekateri cerkveni avtorji sami.⁷ V veliki meri pa ga moramo pripisati predvsem izredni aktivnosti vatikanske diplomacije v povojni dobi.

V kratkem razdobju od leta 1922. do 1935. je sv. stolica sklenila konkordate z naslednjimi državami: Letonsko (30. maja 1922), Bavarsko (29. marca 1924), Poljsko (10. februarja 1925), Litvo (27. septembra 1927), Italijo (11. februarja 1929), Romunijo (10. maja 1927), Prusijo (14. junija 1929), Badensko (12. oktobra 1932), Nemčijo (20. julija 1933), Avstrijo (5. junija 1933) in z Jugoslavijo (25. julija 1935). Razen tega je s Švico, Portugalsko, Italijo in Romunijo sklenila posebne konvencije o nekaterih specialnih cerkvenih vprašanjih, s Češkoslovaško pa dne 17. decembra 1927 »modus vivendi«.

Materija teh konkordatov je zelo obsežna. Perugini,⁸ profesor javnega prava na papeškem pravnem inštitutu v Rimu, jo sistematično tako-le razčlenja: katoliška vera in svoboda katoliške Cerkve, medsebojno občevanje škofov, klera in vernikov s sv. stolico, pravica diplomatskega zastopstva, svoboda občevanja škofov s klerom in verniki, pravna osebnost

⁵ Cfr. člen 30 italijanskega konkordata, ki omejuje cerkvenim ustanovam in verskim organizacijam možnost pridobivanja premoženja in se sklicuje na zadevne določbe italijanskega civilnega zakonika.

⁶ Tudi tu lahko navedemo že citirani primer čl. 30 italijanskega konkordata, ki najprej priznava pravice cerkvenih ustanov in verskih organizacij, kakor jih pozna tudi kanonsko pravo, nato pa jih omejuje z določbami italijanskega civilnega zakonika.

⁷ Tako vzklika Yves de la Brière v svoji knjigi »L' Eglise et son Gouvernement« (Cerkev in njena vlada), Pariz, Grasset 1935: »V polnem 20. stoletju se utegne zdeti tak uspeh Previdnosti nepričakovan in paradoksen. Toda prešel je že v zgodovino.« (Str. 130.)

⁸ Angelus Perugini, *Concordata vigentia* (notis historicis et iuridicis declarata), Rim 1934.

Cerkve in njenih ustanov, teritorialna razdelitev, imenovanje škofov, prisega zvestobe državnemu poglavarju, vojaški škof in njegova jurisdikcija, cerkveni prazniki in njih spoštovanje, molitve za blaginjo države, imenovanje duhovnikov in ustanavljanje župnij, zasedanje cerkvenih beneficijev, verski redi in kongregacije, cerkveno premoženje, pravica pobiranja cerkvenih taks, nedotakljivost svetih poslopij, vzdrževanje klera. znanstvena in verska vzgoja klera, seminarji in konvikti, verski pouk v šoli, konfesionalne šole, katoliški brak, dušebrižništvo v javnih ustanovah, pravice in privilegiji klera, katoliška akcija, jezik manjšin in splošne zaključne določbe.

Med glavne probleme povojnih konkordatov moramo šteti v prvi vrsti sodelovanje cerkvene in posvetne oblasti pri imenovanju novih škofov, vprašanje cerkvenega premoženja, vprašanje privilegijev katoliškega klera, vprašanje katoliškega braka, vprašanje verskega pouka v šolah in končno vprašanje obstoja in delovanja katoliških organizacij, med njimi v prvi vrsti Katoliške akcije.

V vseh teh vprašanjih je katoliška Cerkev že v zelo veliki meri uveljavila načela kanonskega prava. Država se je na primer odrekla imenovanju škofov, ki jih sedaj imenuje (in ne le ustoličuje) papež. Državi je odslej priznana samo pravica pridržkov »političnega značaja«⁹ proti izberi kandidata. Ta pravica pa nima značaja veta, kakor to izrečno določa nemški konkordat s posebno interpretativno določbo zaključnega protokola k čl. 14, šte. 2, odstavek 2.

Zadevne določbe nekaterih konkordatov so ponekod še zelo nejasne, na primer pomanjkljiva je specifikacija političnih pomislekov države proti kandidatu, ki ga izbere sv. stolica po predlogih škofov. Toliko bolj je zato umestna določba člena 4, odst. 2 modusa vivendi s Češkoslovaško, ki že v naprej določa, kaj naj se smatra za »politični pomislek«⁹ države:

Za pomisleke političnega značaja se smatrajo pomisleki, ki jih država sama motivira z razlogi, ki so v zvezi z državno varnostjo, ako je na primer kandidat zakrivil iredentistično, separatistično ali protiustavno delovanje, ali delovanje, ki je nasprotno javnemu redu v državi.

V nekaterih konkordatih ni povsem jasno določeno, kaj naj se zgodi tedaj, ako v določenem terminu za vladni odgovor na zaupno notifikacijo kandidata (*praenotificatio officiosa*) vlada ne predloži sv. stolici svojih pomislekov. Potrebo jasnosti tudi v tem dokazuje člen 4, odst. 2, § 2 avstrijskega konkordata; za odgovor vlade določa termin 15 dni, nato pa:¹⁰

⁹ Concordata vigentia, str. 74.

¹⁰ Concordata vigentia, str. 270. Enako določbo vsebuje tudi pojasnilo zaključnega protokola nemškega konkordata k čl. 14, šte. 2, odst. 2. Poljski konkordat take določbe ne pozna.

Wenn von Zeitpunkt der obererwähnten Mitteilung an 15 Tage ohne Erteilung einer Antwort verfließen, wird das Still-schweigen in dem Sinne ausgelegt werden, dass die Regierung kein Bedenken zu erheben hat und der Heilige Stuhl die Erkennung ohne weiteres veröffentlichen kann.

V večini konkordatov je nadalje odprto vprašanje, kaj naj se zgodi v primeru, ako ima država kak pomislek »splošno političnega značaja« proti predlaganemu kandidatu. Tudi v tem je povsem jasen samo konkordat z avstrijsko republiko, ki v pojasnilu dodatnega protokola k členu 4, § 2 izrečno določa naslednji postopek: država in sv. stolica se skušata čim prej direktno sporazumeti; ako pa ostane tudi ta poskus brezuspešen, sme sv. stolica svobodno sama izbrati kandidata, ki se ji zdi najbolj primeren.

Tudi ta interpretativna določba avstrijskega konkordata potrjuje, da nimajo pomisleki države značaj veta. Yves de la Brière je mnenja, da cerkvena oblast zaradi političnih pomislekov države proti škofijskemu kandidatu »nikakor ni nujno dolžna spremeniti svoje izbire«, temveč da gre le za novo pretehtanje (*reconsidération*) spornega imenovanja.¹¹ Le ako so pomisleki resni in tehtni, se Cerkev odloči za drugega kandidata. V nasprotnem primeru obvesti prizadeto vlado, da njenih pomislekov ne bo upoštevala. Za tehtne politične pomisleke označuje Yves de la Brière »zunanja dejanja, ki teže — v nacionalnih in mednarodnih sporih današnjih dni — k podpiranju iredentistične in separatistične politike ali politične agitacije, ki je škodljiva javnemu redu v državi«, do čim ne smatra za take pomisleke »goli mnenj ali simpatij, nasprotnih vladajoči politiki in institucijam«.¹²

Država priznava škofom njih zakonodajno, sodno in represivno oblast nad duhovščino in verniki v skladu z določbami kanonskega prava (kan. 329 do 486), toda priznanje teh škofijskih pravic in prerogativ je v nekaterih konkordatih omejeno z opombo, da velja »samo za izvrševanje cerkvenih funkcij«. Ista omejitev je v nekaterih konkordatih poudarjena tudi glede neposrednih stikov škofov, duhovščine in vernikov s sv. stolico. Večina konkordatov ne istoveti duhovščine z državnim uradništvom. Še celo avstrijski konkordat ima v § 3 prvega člena le splošno določbo: »In der Erfüllung ihrer geistlichen Amtspflicht steht den Geistlichen der Schutz des Staates zu.« V novejših konkordatih pa uveljavlja sv. stolica tudi že načelo popolnega istovetenja duhovščine z državnim uradništvom.

V vseh povojnih konkordatih so tudi obsežne določbe o imunitetah katoliškega klera, v glavnem oprostitev vojaškega službovanja (z izjemo v italijanskem konkordatu, ki ne določa nobenih olajšav), oprostitev ci-

¹¹ Op. cit., str. 188.

¹² Op. cit., str. 187—188.

vilnih funkcij, ki bi ne bile v skladu z duhovniškim stanom, davčne olajšave (zlasti za razna škofijska, župnijska in druga verska poslopja), obzirnost v primeru sodnega zasledovanja (*privilegium fori*) itd. Nekateri teh privilegijev so ponekod močno omejeni. Tako določa na primer člen 12, § 2 romunskega konkordata, da ne sme biti imenovan za župnika, kdor je bil kaznovan s pravomočno sodbo za kazenska dejanja proti državni varnosti.¹³ Podobno določbo vsebujeta tudi člen 20 poljskega konkordata in člen 21 italijanskega konkordata, ki dajeta državi celó pravico, da zahteva odstranitev duhovnika, čigar obnašanje je nevarno za javni red.

Nekateri povojni konkordati se dotikajo tudi zelo kočljivega vprašanja o političnem udejstvovanju duhovščine. Važni sta v tem pogledu zlasti določbi člena 32 nemškega konkordata, izpopolnjenega z dopolnilno določbo zaključnega protokola, ter člena 43, odst. 2 italijanskega konkordata. Primerjava teh dveh določb je zelo zanimiva. V italijanskem konkordatu je prepoved političnega udejstvovanja v neposredni zvezi s priznanjem italijanske Katoliške akcije. Katoliška Cerkev daje italijanski državi dve pomembni koncesiji: v prvem odstavku je najprej splošna določba, da država priznava organizacije Katoliške akcije. (Po konkordatu z Litvo srečujemo to določbo tudi v vseh drugih konkordatih.) Določbi pa sledi omejitve, da velja to priznanje le dotlej, »dokler se giblje delovanje teh organizacij izven okvira sleherne politične stranke in v neposredni odvisnosti od cerkvene hierarhije za razširjanje in uveljavljanje katoliških načel«. V drugem odstavku pa sv. stolica »uporablja priliko ob sklenitvi konkordata, da ponovi prepoved vpisa in delovanja v kakršnikoli politični stranki«, ki velja za vse duhovnike in redovnike.¹⁴

V praksi je interpretacija te določbe povzročila velike težave. Papež je moral večkrat poseči v spor z raznimi okrožnicami, izmed katerih je važna zlasti okrožnica »Non abbiamo bisogno« z dne 29. junija 1931, ki ugotavlja med drugim, »da je Katoliška akcija tako po svoji naravi in bistvu (udeležba in sodelovanje laikata pri hierarhičnem apostolatu) kakor po Naših določnih in kategoričnih smernicah in navodilih izven in nad vsako strankarsko politiko.«¹⁵ Vsekakor sta teorija in praksa pokazali, da

¹³ Concordata vigentia, str. 151.

¹⁴ Concordata vigentia, str. 139.

¹⁵ Cit. po navedbi dr. Janeza Fabijana v izčrpnih razpravi »Katoliška akcija in politika«, Čas, Ljubljana, letnik XXXI, I—II 1936—37. V tej zvezi navajam zanimive smernice švicarskega škofa M. Bessona, potrjene po msgr. Pizzardu, ki so za stališče katoliške Cerkve glede razmerja Katoliške akcije do politike zelo značilne in ki jih dr. Fabijan v tej razpravi navaja v naslednjih štirih točkah: 1) K. A. in politična akcija sta dve različni stvari, zato katoliška župnijska in medžupnijska društva, ki jih vodi kler, niso in ne morejo biti politične skupine ter se

je Italija z navedenimi določbami silno omejila delovanje italijanske Katoliške akcije, ki se sme uveljavljati le na izrazito religioznem področju.

Za omejitve delovanja organizacij Katoliške akcije pa niso nič manj značilne določbe člena 31, odst. 1, 2 in 3 nemškega konkordata, s katerimi nemška država priznava zaščito onim katoliškim organizacijam in društvom, »ki imajo izključno verske, čisto kulturne in karitativne namene ter so podrejene cerkveni oblasti«. Enako zaščito priznava država tudi socialnim in strokovnim organizacijam katoličanov, toda le »kolikor nudijo jamstva, da vršijo svoje delovanje izven spherne politične stranke«. Seznam takih organizacij sestavita sporazumno nemška vlada in katoliški episkopat.¹⁶ Nemška država se je s temi določbami zelo previdno zavarovala za primer, če bi organizacije Katoliške akcije prekoračile svoje delovanje, kakor ga omejuje člen 31, ni pa dosegla enako ugodne direktne prepovedi o političnem udejstvovanju duhovnikov in redovnikov, kakor jo vsebuje člen 34, odst. 2 italijanskega konkordata. Člen 32 nemškega konkordata, dopolnjen z določbo zaključnega protokola, vsebuje le splošno moralno obvezo sv. stolice pro futuro, da bo izdala določbe o prepovedi glede pripadnosti duhovnikov in redovnikov političnim strankam, vendar le tedaj, če izda nemška država enako prepoved za nekatoliške konfesije v Nemčiji, povrh pa še z omejitvijo, ki je italijanski konkordat ne pozna, da se navedena prepoved sv. stolice katoliški duhovščini ne nanaša na Cerkevni pouk in razlago dogmatičnih in moralnih nauk.¹⁷

Zaradi popolnosti pregleda pripominjam, da je katoliška Cerkev dosegla glede delovanja Katoliške akcije v nekaterih novejših konkordatih zelo ekstenzivne določbe, ki ne le ne omejujejo, marveč celo razširjajo pojem verske in moralne akcije na »zabavne igre ter literarne in glasbene zabave«.

Določbe o ustanavljanju novih in o priznanju obstoječih kongregacij so bistveno enake v vseh konkordatih, le da so v nekaterih bolj precizne, v drugih manj. Večjega pomena se mi zde določbe o priznanju juridične osebnosti cerkvenih institucij ter one o cerkvenem premoženju, ki jih naj označim vsaj na splošno.

kot taka ne smejo udeleževati čisto političnih akcij in vršiti politične propagande. 2) To pa ne zadene političnih društev katoličanov, ki jih vodijo politične osebe, in katoličani so lahko člani takih društev, če je njih program skladen s katoliškim naukom. 3) K. A. se mora ločiti od politične akcije, vendar to ne pomeni, da bi katoličani morali ali smeli biti za politiko brezbrizni; v času, ko revolucionarne stranke napadajo najsvetejša načela, se katoličani morajo dejansko zanimati za politiko, da branijo Cerkev in domovino. 4) škof more, ne da bi se vtikal v politiko, kot oče vseh vernikov škofije, izreči priznanje tistim političnim voditeljem svoje škofije, ki po svojih najboljših močeh delajo za splošno blaginjo in katerih program je pod vplivom krščanskih načel in ki lojalno sodelujejo s strankami, ki niso izrazito katoliške, a tudi ne nasprotne redu in religiji.

¹⁶ Conc. vig., str. 253—54, 260.

¹⁷ Conc. vig., str. 255, 260.

Primerjava pozitivnih določb (povojnih konkordatov) o priznanju juridične osebnosti katoliškim institucijam je v toliko zanimiva, ker nam kaže, da se nekatere države v zadevnih pogajanjih s sv. stolico niso zadovoljile samo s splošnim priznanjem, ki bi utegnilo postati predmet neprijetnih sporov, temveč so zahtevale največkrat vsaj eksemplativno, včasih pa tudi taksativno navedbo takih institucij. Važna je v tej zvezi določba člena 9 romunskega konkordata skupno z avtentično interpretacijo sv. stolice na Titulescovo zahtevo, da »ne more biti priznana juridična osebnost nobeni drugi, razen v 9. členu naštetim organizacijam in da potemtakem nobena druga organizacija ne more imeti svojega premoženja«. Taksativna je tudi določba 29. člena italijanskega konkordata, kakor to dokazuje 31. člen tega konkordata, ki predpisuje sodelovanje cerkvene in civilne oblasti pri ustanavljanju novih cerkvenih teles in verskih organizacij glede na priznanje civilnih efektov. Podobno določbo vsebuje tudi 2. člen avstrijskega konkordata.

Določbe o obsegu upravne pomoči državnih organov cerkvenim oblastem pri izvedbi cerkvenih odločb in dekretov so v nekaterih konkordatih splošne, v drugih (na primer v konkordatu z Litvo in s Poljsko) omejene le na taksativno določene primere, ali pa (na primer v konkordatu z Avstrijo) vezane na pogoj preventivnega sporazuma z državno oblastjo in na veljaven pravni naslov.

Glede upravljanja cerkvenih beneficijev sem deloma že omenil 21. člen italijanskega konkordata, ki daje državi pravico, da zahteva odstranitev titularja cerkvenega beneficija zaradi »resnih razlogov, spričo katerih bi bilo njegovo nadaljnje obdržanje na tem mestu nevarno«. Cerkev se po tej določbi mora ozirati na željo italijanske vlade.

Pravilo enakopravnosti katoliške Cerkve z drugimi Cerkvami glede državne finančne podpore, ki tvori ustavno določbo versko mešanih držav, konkordati navadno potrjujejo, vendar ponekod z ekstenzivnimi interpretacijami.

Zanimiva je tudi primerjava določb o upravi »verskega fonda«, ki jo nekateri konkordati prepuščajo Cerkvi, dočim določa na primer člen 15, § 9 avstrijskega konkordata, da upravlja »verski fond« v imenu Cerkve država.

Medtem ko uveljavljata glede patronatov konkordat s Poljsko (člen 21) in konkordat z Litvo (člen 19) pravilo: *jus patronatus conservatur*, nekateri novejši konkordati že ukinjajo patronatske pravice.

O semeniščih in teoloških fakultetah je recepcija določb po kanonskem pravu v vseh konkordatih popolna, enako v glavnem tudi določbe o cerkveni ingerenci pri šolskem pouku, ker sprejemajo skoro vsi povojni konkordati (seveda z značilnimi niansami v stilizaciji) naslednja načela: svoboda in zakonita zaščita konfesionalnega pouka v okviru državne zakonodaje, kontrola škofov nad moralno in versko vzgojo katoliške mladine in verska

asistenca v nekaterih javnih državnih ustanovah. Znatne razlike med posameznimi konkordati se kažejo le po obsegu te ingerence. Pomembne omejitve prvotne stilizacije zadevnih določb vsebuje zlasti avtentična interpretacija sv. stolice k 20. členu romunskega konkordata kot odgovor na posebna Titulescova vprašanja.¹⁸

Priznanje konfesionalnih šol je sv. stolica dosegla v skladu s čl. 1375 kanonskega kodeksa v svojih povojnih konkordatih. Nekateri izmed njih (na primer čl. 35 italijanskega konkordata) pa vežejo priznanje popolne enakopravnosti teh šol z državnimi šolami na številne pogoje, ki pomenjajo znatno podreditev Cerkve državni zakonodaji.

Glede verske vzgoje v vojski se povojni konkordati bistveno ne razlikujejo. Le glede imenovanja vojaškega škofa vsebuje italijanski konkordat v čl. 13 pomembno omejitev, ko določa, da se italijanska vlada »iz kakršnihkoli razlogov« lahko upre cerkveni določitvi kandidata. Sv. stolica mora po obvestitvi italijanske vlade določiti drugega kandidata. Profesor Perugini pripominja k tej določbi, da je treba strogo razlikovati med cerkvenim in državnim imenovanjem vojaškega škofa.¹⁹ Ta razlika pa v večini konkordatov ni poudarjena, zato tudi ne najdemo v njih določbe, kakor jo vsebuje 13. člen italijanskega konkordata.

Važno poglavje v povojnih konkordatih tvorijo določbe o priznanju katoliškega braka za vse civilne efekte. Prve določbe o tem vprašanju ima že konkordat z Litvo (člen 14—15), izčrpno pa je regulirana bračna materija v konkordatu z Italijo (člen 34) in Avstrijo (člen 7), dočim je v nemškem konkordatu urejenih le nekaj posebnih vprašanj (člen 26).

Načelo povojnih konkordatov v tej materiji je, da priznava država civilne efekte katoliškemu braku, kakor ga ureja kanonsko pravo, v kolikor niso posamezne izjeme izrečno poudarjene. Nekaj takih izjem vsebujejo vsi navedeni konkordati, v novejših pa se kaže tendenca po še večjem razširjenju zadevnih določb na korist kanonskega prava. Da je tu jasnost zelo potrebna, se vidi med drugim iz primerjave italijanskega in avstrijskega konkordata. V 34. členu italijanskega konkordata je izrečno poudarjena določba, »da razsoja pravde o osebni ločitvi civilna sodna oblast«. Avstrijski konkordat te določbe nima. Zato prihaja že navedeni Perugini v svojem komentarju k 7. členu avstrijskega konkordata do zaključka, da se mora spričo splošnega priznanja civilnih efektov katoliškemu braku prikrojiti odslej vsa av-

¹⁸ Conc. vig., str. 158—59.

¹⁹ Conc. vig., str. 119—20: Duplex ergo nominatio habetur, altera ex parte Ecclesiae, quae, sicut quaelibet canonica institutio, iurisdictionem confert, altera ex parte Status, per quam electo conferuntur qualitas et gradus militaris, facultates disciplinares etc. Prima fit per decretum: S. Congr. Consistorialis, altera per Regium Decretum.

strijska civilna bračna zakonodaja cerkveni zakonodaji v tej materiji.²⁰ Zdi se, da velja to tudi glede tako zvanih mešanih zakonov, ki so tudi zapopadeni v kanonskem pravu (kan. 247, § 3) in znabiti so prav zaradi tega dvoma bile vnešene ponekod tudi izrečne določbe glede mešanih zakonov.

Za omejitve italijanskega konkordata je značilno, da je priznanje civilnih efektov katoliškega braka vezano na združitev civilnega in cerkvenega akta; za omejitve nemškega konkordata pa pridržek, da se mora civilni brak, razen v dveh izrečno poudarjenih primerih, skleniti vselej pred katoliškim.

Za povojne konkordate so končno značilne tudi nove manjšinske določbe, ki uvajajo po zgledu nemškega konkordata prvič tako zvano recipročno načelo, po katerem se jezikovne pravice narodnih manjšin v Cerkvi priznavajo le toliko, kolikor so pripadnikom večinskega naroda priznane v drugih državah. Sv. stolica se obvezuje, da bo v bodoče izsilila priznanje jezikovnih pravic narodnih manjšin tudi v pogajanjih z drugimi državami »v skladu z načeli, ki jih je vedno zagovarjala glede uporabe materinskega jezika pri dušnem pastirstvu, pri verski vzgoji in pri delovanju katoliških organizacij«.

Ta kratki pregled glavnih določb povojnih konkordatov nam zgovorno dokazuje, da je katoliška Cerkev dosegla v konkordatih po vojni velike uspehe v vnašanju posameznih določb kanonskega prava v civilno zakonodajo držav. Konkordat z Italijo je ta razvoj sicer nekoliko zabrisal, zato pa je sv. stolica v večini novejših konkordatov dosegla zase nadvse ugodno koncesijo s priznanjem splošne dopolnilne norme, da se na vse v konkordatu neurejene zadeve aplicira kanonsko pravo. Iz tega bi se dalo sklepati, da se v konkordatih obravnavajo posebej samo taka vprašanja, ki so v medsebojnem razmerju Cerkve in države več ali manj sporna in katerih rešitev se ureja na kompromisni osnovi, dočim se rešitev nespornih zadev enostavno prepušča kanonskemu pravu. Dopušča pa taka splošna dopolnilna norma tudi drugačne interpretacije — seveda na škodo države, kakor nam to dokazuje Perugini v komentarju bračnih določb avstrijskega konkordata.

FRANCE VEBER:

NAŠA DOBA – DOBA ETIKE

Naša doba in etika! Ob tej dvojici se utegne marsikdo nasmehniti, češ: v naši dobi ne samo da ni nobene etike, temveč je tudi biti ne more. Etika da nam govori samo o nekih idealih življenja, vidimo pa, da je dejansko življenje naših dni vprav takim idealom — in to nekako neobhodno — kar

²⁰ Op. cit., str. 277—78.

najbolj nasprotno. Danes ne gre za vprašanje, kako naj živi človek in kaj naj dela, temveč je mnogo važneje vedeti, kako človek dejanski živi in kaj lahko od njega dejanski pričakujemo. Samo tisti bo varno hodil, kdor uvaža dejanski potek današnjega življenja, medtem ko bi bil vprav danes nekako že vnaprej na krivi poti oni, ki bi se hotel ravnati samo po nekaterih etičnih naukih, pa naj bi bili ti nauki še tako idealni in vzvišeni. Da, čim višji bi bili ti nauki, tem manj prave koristi bi prinašali onemu, ki bi samo po njih živel in delal. Nesebična ljubezen, zvestoba, zaupanje, požrtvovalnost, o tem in podobnem je resda možno tudi danes lepo govoriti; drugo vprašanje pa je, ali se dá danes po vsem tem tudi dejanski živeti. In tu je naša vera postala majhna, tako majhna, da se nam zdi kakor nes pametnik, kdor skuša živeti po samih etičnih pravilih in normah. Za uresničenje etičnih idealov se zahteva, da ima človek tudi primeren življenjski uspeh in da se res tudi kot človek tako ali drugače uveljavi v življenju; siromak, ki ga lahko vsak suva in tepe, ne more biti etično vzgleden ne sebi ne drugim. Vprav danes pa opazujemo, kako se najidealnejša stremjenja najslabše plačujejo in kako imajo tisti, ki bi etiki radi priborili prvo mesto v življenju, najmanj dejanske moči in veljave. In tako danes etika nekako sama sebe požira: že tvoj namen, postati in ostati etičen, te spravlja v položaj, v katerem etičen več biti ne moreš.

Tako bi danes mnogi sodili in tej sodbi moramo skoraj pritegniti, dokler vztrajamo na površju življenja in ne gremo na pravo dno svojstveno človeškega dejanja in prizadevanja. Vprav tako poglobitev pa zahteva v prvi vrsti že pravi pojem same etike in resničnega življenja po njej. Etiko imenujemo že od nekdanjih naukov o dobrem in zlem. No, dobro vidimo tudi v jedi in zdravju in o zlu govorimo tudi tedaj, ko smo lačni in bolni. Jasno pa je, da dobro in zlo te vrste ni v neposrednem zanimanju etike. Kajti takšno dobro ali zlo ima ter doživlja tudi sama žival. Etika pa se obrača na človeka in samo na človeka, in to, kar ona nalaga, more samo človek vršiti ali opuščati. Zato so tudi vse posamezne oznake življenja, o katerih govori etika, oznake svojstveno človeškega in nobenega drugačnega življenja na zemlji. Nesebičnost — sebičnost, zvestoba — nezvestoba, poštenost — koruptnost, o takih in podobnih nasprotnih razpravlja etika in taka ter podobna nasprotja dobimo samo v človeškem življenju. Resda se nam včasih tudi žival zdi zvesta ali nezvesta, nesebična ali sebična in torej v ožjem pomenu besede dobra ali zla. Toda vsega tega bi v sami živali nikoli ne dobili, ako bi nam bilo vse to tuje v človeškem življenju. Samo zato, ker opazujemo taka nasprotja v človeškem življenju, jih vlagamo tudi v živalsko in to zlasti tedaj, ko se nam vnanje vedenje živali zdi podobno človeškemu. Že iz tega sledi, da imajo naši nazivi, s katerimi imenujemo žival n. pr. zvesto ali nezvesto, samo metaforičen, prisposoben pomen. Žival utegne imeti take vnanje kretnje, ki so pri človeku znak prave, notranje dobrote ali zlobe, če bi pa

žival pogledali tudi na znotraj, bi videli, da ona vprav v bistvu in to že načelno ni in ne more biti ne dobra ne zla. In iz tega sledi še to, da prave etike tudi ne smemo zamenjati s tako zvano evgeniko, ki si tudi prizadeva, da bi postalo človeško življenje čim boljše in popolnejše. Toda evgenika se pri tem opira samo na prirodno stran človeške narave, kakor jo v bistvu dobimo tudi v živalskem in rastlinskem življenju; njej gre n. pr. samo za kakovost in način prehrane, telesne rasti, krvnega potomstva. Dà, z vida same evgenike je tudi človek le posebna žival. Popolnoma drugače pa ravna etika, ki vidi v človeku strani, kakor bi jih v vsem življenju izven človeka že vnaprej zaman iskali.

Etika predpostavlja tako neko prav edinstveno svojstvo človeka in je zato na dlani vprašanje, ali je to predpostavljane tudi dejanski upravičeno. V tej zvezi omenim le to, da si etika svojega nasprotja med pravim dobrim in zlim ni tako rekoč izmislila, temveč da je to nasprotje tudi izkustveno in vprav kar najbolj nesporno in trdno izkustveno. Ali ne govorimo vsi o poštenosti in nepoštenosti, o plemenitosti in neplemenitosti, o dobrohotnosti in zlohottosti, o vestnosti in brezvestnosti, o delih pravičnega in o delih zločinca? In ali ne zadenemo na vse to že v najbolj vsakdanjem življenju in vprav v njem? In ali se pri tem ne zavedamo vsi, da so to nasprotja, ki jih dobimo samo v človeškem življenju, tu pa nedvomno, in sicer vsak dan, vsako uro? Tudi tiger utegne materi ugrabiti in pokončati otroka in s tem materi prizadejati žalost in obup. Toda katera mati bi mogla, ako se le zavé, da ji je to storila žival, tigra zares imenovati zločinca, kakor bi pač imenovala človeka, ki bi ji storil kaj takega?! To so nesporna izkustvena dejstva. In taka dejstva povedo, da ima tudi etika svoje kar najbolj izkustveno torišče in da ne zaostaja v tem niti ne za najbolj izkustveno fiziko. Kakor ugotavlja fizika posebne izkustveno dostopne prikazni mrtve, telesne prirode, enako ugotavlja etika posebne in zopet izkustveno dostopne prikazni življenja, to pa svojstveno človeškega življenja: kar je fiziki n. pr. gostota, trdota, premikanje, to je etiki n. pr. poštenje in nepoštenje, pravica in krivica, dobro in zlo. In kakor se povzpenja fizika tudi do posebnega umskega, racionalnega obdelovanja izkustveno danih prikazni in prihaja tako recimo tudi do nekih splošnih načel vesoljnega premikanja, — enako obravnava tudi etika kot veda umsko, racionalno še posebne, one izkustveno dane prikazni, ki njo zanimajo, in prihaja tako tudi do nekih splošnih načel svojstveno človeške dobrote in zlobe.

Tudi etika, prava etika, izhaja iz izkustva. Zato je tudi ono edinstveno svojstvo človeka, kakor ga taka etika predpostavlja, obenem toliko kakor pravo izkustveno dejstvo. In samo o taki etiki lahko že zdaj še to trdimo, da ona in samo ona popolnoma ustreza tudi osnovnemu duhu časa, v katerem živimo. V tej zvezi mora vzbujati posebno pozornost dejstvo, da ima vprav današnje presojanje človeka in njegovega dejanja

ter prizadevanja v absolutni večini primerov tudi pravi etični, npravni pomen in smisel. Vprav v našem času se dnevno in pri vsaki priliki rado govori o poštenjakih in nepoštenjakih, o pravičnih in krivičnih, o zatiranih in prevzetnih, o izkoriščanih in izkoriščevalcih. Vsi taki izrazi imajo vprav v naši dobi pravi etični pomen in ta pomen se vrača tudi tam, kjer se danes govori o siromakih in krvoselih, o malih in velikih, o slabotnih in mogočnih. Današnji človek išče in najde pri vseh prilikah človeškega življenja tudi prave etične, npravne poteze in so zato njegove sodbe o človeku in človeškem življenju v večini primerov obenem etične, take, kakor bi spadale, ako jih posplošimo, v etiko. Današnji človek v prvem redu res sodi, etično sodi in šele v drugem redu tudi samo gleda, ugotavlja. Pri tem nas ne sme motiti dejstvo, da so take sodbe današnjega človeka bolj negativne nego pozitivne: s takimi sodbami se današnji človek mudi bolj pri krivičnih nego pri pravičnih, bolj pri izkoriščevalcih nego pri izkoriščanih. Tudi take sodbe so namreč etične, npravne sodbe, kajti etika je veda o dobrem in zlem. Dejstvo pa, da je danes več negativnih etičnih sodb nego pozitivnih, pove samo to, da nudi današnji položaj človeškega življenja več prilik za zlo nego za dobro.

Slejkoprej pa velja, da merijo take sodbe vprav današnjega človeka na pravo, etično zlo in torej tudi na pravo, etično dobro. Tudi po sodbi današnjega človeka je zopet edino le človek torišče pravega dobrega in zlega. Že po tej sodbi pa velja še to, da dela in more delati človek pravo, etično dobro ali zlo zopet samo nasproti človeku. Zato so vprav danes tako zaničljive tiste dame, ki negujejo svoje psičke kakor deco in nimajo za resnično deco nobenega razumevanja. Vse to priča, da je to, kar bi lahko imenovali pravi etični čut, vprav v naši dobi postalo neka splošna notranja last, ki ni več omejena le na nekatere izbrane posameznike. Danes sodijo tako rekoč vsi ljudje hkrati etično, npravstveno; tudi taki, ki menijo radi kakršne koli nevednosti ali nepoučenosti, da je prava etika nekaj že vnaprej nemogočega, sodijo v dejanskem življenju tako, kakor da bi bila prava etika tudi zanje prva zadeva življenjske vzajemnosti. Mislimo si samo primer, ko zadene takega človeka, ki v mislih zanika možnost etike, kaka občutna krivica: takoj vzklikne z izrazi, kakor, »nesramnost!«, »goljufija!«, »krivica!«, vse-kakor pa z izrazi, ki bi bili brez vsakega posebnega smisla, ako bi res držalo, da prave etike ni. Ko bi vse to do kraja premislili, bi lahko rekli, da je vprav etika in to prava, resnična etika vprav v našem času kar najbolj popularna: samo v mislih, v teoriji jo utegne kdo zanikati, v osnovnih gibalih dejanskega življenja pa jo vsakdo priznava in celo išče v sili samo pri njej prave pomoči.

To važno dejstvo se odkriva še v posebni prikazni, ki je tudi v naši dobi kar najbolj očitna. Ta prikazen je dana z današnjim splošnim pričakovanjem neke nove in to pravične preureditve življenja na zemlji. Pravim, da je

to pričakovanje splošno in to ne glede na vprašanje, ali se to pričakovanje tudi na zunaj javlja, bodisi samo besedno ali tudi v dejanju. Najvažnejše pri tem je pa posebno dejstvo, da je to današnje pričakovanje vprav v svojih najglobljih osnovah zopet samo etično, n ravstveno. Kajti nihče ne misli, da bi ta pričakovani novi red mogla ustvariti recimo samo neka zgolj mehanična, ali celo matematična razdelitev življenjskih dobrin. Tudi nihče ne misli, da bi ta novi red mogla uresničiti le slepa sila, ki bi bila osnovana samo na bajonetu in fizični moči. In enako tudi nihče ne misli, da bi do tega novega reda moglo dovesti golo negovanje in pospeševanje same prirodne, recimo r a s n e in torej one strani človeške narave, kakor jo vsaj v načelu dobimo tudi v živalskem in celo samem rastlinskem življenju. Ne, temveč vprav danes gre vsepovsod samo za pričakovanje takega novega reda, ki naj bi bil predvsem pravičen, socialen in torej zlasti etično, n ravstveno dober. Trdim, da je vprav v tem iskati edini skupni znak vsega tega današnjega pričakovanja, pa naj se javlja to pričakovanje na zunaj včasih v oblikah, ki druga drugi povsem nasprotujejo. Tako v tem pogledu resda poudarjajo nekateri le razdelitveni ali, bolj rečeno, razlastitveni vidik, drugi pa vidik slepe pokorščine in tretji vidik biološko rasnega življenja. Toda tudi taki »ekstremisti« se zavestno obračajo samo na človeka in tako tudi s svoje strani dokazujejo, da je postavljanje vseh takih in podobnih »idealov« možno in smiselno samo na točki človeka. In v resnici! Kdo bi hotel ali sploh mogel tudi v živalstvu in rastlinstvu gojiti pričakovanje in postavljati zahtevo po nekem novem, dokončnem in to pravičnem ali socialnem in torej vprav etično, n ravstveno dobrem redu vsega vzajemnega življenja? Prav gotovo nihče, tudi oni ne, ki samo v mislih, v teoriji meni, da je tudi človek le žival poleg živali.

Taka dejstva pa še posebej potrjujejo, da živimo v dobi kar najbolj izrazitega, pravega etičnega, n ravstvenega presojanja človeškega dejanja in prizadevanja. Kar je prej bilo v trajni zavesti samo nekaterih posameznikov in kar je doživljal prejšnji povprečni človek samo ob izrednih prilikah, to je danes malone splošna last človeške zavesti. In če to zavest zdaj še posebej preiščemo, vidimo, da gre tu zlasti za trojno prepričanje današnjega človeka, mestnega izobraženca in preprostega deželana na vasi. Prvič je to prepričanje, da je osnovno vprašanje našega časa vprašanje človeka in da je z ozirom na to vprašanje vse drugo na svetu le stranskega pomena. Drugič je to prepričanje, da gre naravi slehernega človeka še neka prav posebna stran, ki je nikjer drugje ni. To prepričanje ne zanika dejstva, da ima človek s naravo, v kateri živi, bistveno še marsikaj skupnega. Zato moramo tudi na človeka gledati tako, kakor gledamo na življenje živali in celo na same rastline. Toda osnovno podtalno prepričanje našega časa je, da ima človeška narava še neko povsem samosvoje jedro in da dela šele to jedro iz vsakega človeka — človeka. In tretjič je to prepričanje, da je

osnovni znak svojstveno človeške narave in svojstveno človeških medsebojnih odnosov vprav v etični, нравstveni ali, kakor tudi lahko rečemo, moralni potezi vsega človeškega življenja. Ta tri prepričanja so seveda medsebojno tesno povezana in se končno zlijejo samo v eno veliko prepričanje časa, v katerem živimo. Zakaj naj bo vprašanje človeka prvo vprašanje na svetu? Pač zato, ker je človek, sleherni človek po najgloblji strani svojega bistva edinstven, tak, da z ozirom na njega vse drugo na svetu je in mora biti le sredstvo. V čem se prvenstveno javlja ta edinstveni značaj človeške narave? V etični, moralni potezi človeškega življenja.

To, kar je etika vedno učila in učiti morala, to je danes prešlo v najskrivnejše koticke vsesplošnega človeškega čutenja in stremljenja. Seveda mi bo vse to samo oni rade volje priznal, ki ne ostaja samo na površju življenja, temveč si prizadeva, da bi si pridobil tudi pravo globinsko umevanje današnjega človeškega dela in prizadevanja. V tej zvezi so zanimivi in važni tudi posebni razlogi za to prvenstveno etično in moralno potezo našega časa. V glavnem sta to dva razloga, ki sta pa tudi drug z drugim tesno povezana. Prvi razlog je v splošni življenjski stiski in bedi našega časa. Ta stiska in beda je seveda tudi zlo, ni pa to še nobeno etično, нравstveno zlo. Da me ne bi nihče krivo razumel: stisko in bedo, o kateri zdaj govorim, dobimo tudi v samem prirodnem življenju, tudi v življenju živali; tudi živali doleté dobe velike življenjske stiske in hudega življenjskega pomanjkanja. In tudi žival se taki stiski in bedi po možnosti upira in izkuša doseči boljše pogoje za življenjski obstanek. Toda vprav na tej točki se zopet pokaže na moč izrazita in naravnost nepremakljiva razlika med človekom in samo živaljo. Tudi človek se v taki stiski in bedi upre kakor žival, vendar ne samo tako. Čim hujša stiska postaja, tem bolj se oglašča v človeku res — človek. Ob takem trpljenju se zave vseh pravic svojega, človeškega življenja in ve, da delajo tisti, ki mu teh pravic ne dajo, krivico. To se pravi: čim večja postaja nevarnost, da bi se človek pod težo stiske in bede zgrudil, tem bolj se sprosti v človeški naravi neko drugo pero, ki človeka na prav poseben način zopet dvigne, vzravna; je to pero njegove etične, moralne zavesti. Ob taki priliki prešine človeka z elementarno močjo ono trojno prepričanje, o katerem sem govoril poprej. Človek se živo zavé, da mu že po naravi gre dostojanstvo, ki prepoveduje, da bi s človekom ravnali tako kakor z živaljo. In čim splošnejše so take prilike, tem splošnejše se dviga vzporedno tudi etični, moralni čut.

To je bila vsekakor ena glavnih poti do tega, da se je človek v našem času vprav kot človek tako rekoč nanovo vzravnal, pomladil. Vidimo tudi obilico že na zunaj vidnih znamenj te svojstveno človečanske pomladitve človeka. Današnji človek hoče imeti lasten vpogled in lastno sodbo, in to zlasti tam, kjer gre za človeške zadeve in potrebe. To je ona

visoka mera osebne stališčnosti, kakor jo vprav danes dobimo tudi v najširših plasteh ljudskega življenja. Zato sledi tudi današnji povprečni človek avtoriteti težko tam, kjer bi šlo to na račun njegovega lastnega prepričanja. Današnjega človeka radi imenujejo tudi realista. Je pa to prav poseben realizem, ki ni v sami strokovni specializaciji in zgolj tehnični usposobljenosti, temveč realizem človeka, ki mu je v prvi vrsti na tem, da se vselej in povsod najde in da ga tudi najneugodnejše prilike življenja ne najdejo slabotnega in plašnega. Obe ti značilni potezi, izredna osebna stališčnost in človečanski realizem še to storita, da ima današnji človek še posebno razmerje tudi do tega, kar dela, kakor tudi do svojega bližnjega. Predvsem noče biti več suženj same vsebine lastnega in tujega dela. Zato ne velja več stari klic: delo radi dela!, pač pa klic: delo radi človeka, ki dela ali ki mu je to delo kakor koli namenjeno. V prvem redu gre za ono vrednost človeškega dela, ki je v tistem, ki dela, in ne v tem, kar se dela. Po taki poti prihaja današnji človek do prave človeške, človečanske vrednosti dela in se dokoplje celo do spoznanja, da v tem pogledu niti med tako zvanim ročnim in duševnim delom ni prave vrednostne razlike: zakaj v obeh primerih gre za človekovo delo.

Dà, po taki poti prihaja današnji človek celo do nekih načelnih vidikov, kako naj se vse človeško delo v celoti presoja in ceni. Tudi njemu so znane same vsebinske ali snovne razlike med delom in delom in tudi on bi priznal, da je s takega vsebinskega, snovnega gledišča n. pr. pravo znanstveno ali umetniško delo vsekakor višje in vrednejše nego recimo delo kakega obrtniškega vajenca. Toda današnji človek in to še človek iz ljudstva bi k temu dostavil, da je tudi vajenec človek in da ni in ne more biti dela, ki bi le radi svoje vsebinske, snovne višine smelo biti v škodo — človeku. Tako je, da rabim kar najbolj moderen primer, delo genialnega borznega spekulanta vsebinsko nedvomno višje nego delo navadnega ročnega delavca; in vendar je to drugo delo po navadi vrednejše (za človeka koristnejše), nego prvo. Zato se pa mora prava presoja slehernega dela v prvi vrsti ozirati na njegovo vsakokratno človeško vrednost in ne le na njegovo vsebinsko, snovno pomembnost. Kdor človekovo delo tako presoja, ne bo nikoli krivičen; kdor pa vidi na delu samo njegovo vsebino, ta je na najboljši poti, da bo tam hvalil, kjer bi bila na mestu graja, in narobe. Tako sodi današnji človek in tako bi sodil tudi tisti, ki bi poslušal samo glas svoje vesti. In vprav take današnje sodbe nam razlagajo in upravičujejo še to dvojje: današnji neizprosni boj proti onemu kapitalizmu, ki dela iz človeka le sredstvo za tako imenovano gospodarsko prizadevanje, kakor tudi boj proti takemu pojmovanju kulture, tudi znanstvene in umetniške, ki vidi v kulturi nekaj tako posebnega, da bi z ozirom na njo zopet naj bil človek in celo človek le sredstvo. Ali še krajše rečeno: kakršnega koli »larpurlartizma« v najožjem in najširšem pomenu besede danes več ni!

Vse to izvira odtod, ker se je človek naših dni vzravnaval res kot človek in to celo v razmerju do same vsebinske ali snovne plati lastnega in tujega dela. Kjer pa pade taka zaslužnjevna zveza človeka s samo snovno vsebino njegovega dela, tam se na mah odpro vrata za povsem drugačno in naravnost osvobodilno zvezo človeka s človekom. Tako nam postaja še posebej razumljiv tudi znani kolektivni, socialni duh našega časa, ki ga je tudi treba ostro razlikovati od one kolektivnosti ali socialnosti, ki bi jo dobili tudi ob samem vsebinskem, snovnem gledanju na človekovo delo in prizadevanje. Za t a k o, na samo vsebinsko, snovno stran človeškega dela oprto obliko življenjske vzajemnosti je v prvem redu značilna le ona zveza med človekom in človekom, kakor jo izraža že stari izrek: daj in dam (do ut des) in kakor je že od nekdaj tudi dejanski uresničena med tistim, ki proizvaja, in med tistim, ki troši. Povsem drugačnega značaja in izvora je n. pr. že vsaka prava družinska oblika skupnega življenja, ki je zgrajena na neposrednem teženju po družinskem življenju in ne na vprašanju vsebinske, snovne vrednosti dela članov družine. In če si zdaj omejenega kolektivnega, socialnega duha naše dobe posebej ogledamo, začutimo takoj, da je vprav ta duh mnogo prej tega drugega, družinsko neposrednega, nego onega prvega, snovno posrednega tipa. Tudi današnje stanovsko gibanje priča za to dejstvo. Zakaj tudi to gibanje hoče v prvem redu varovati človeka in njegove človečanske pravice do življenja in zato že vnaprej ni zgrajeno na samem vprašanju prilične vsebinske, snovne vrednosti tega ali drugega stanovskega dela. In s t a k i m stanovskim gibanjem je v polnem skladu današnje družinsko, plemensko, narodno, nacionalno, državno in cerkveno teženje, ki meri na vseh točkah na res n e p o s r e d n e, v sami naravi človeka osnovane oblike skupnega življenja. Zato trdim, da hoče naš čas neko vesoljno podružinjenje človeštva, ne pa dušečega porazredovanja ljudi.

Zdaj se lahko povrnemo k uvodni misli, ali ni že vnaprej na napačni poti vsak, ki bi tudi v našem času še rad razpravljaval o neki etiki, pravi etiki človeškega življenja. Izraženi dvom je izzvenel skoraj v prepričanju, kakor da je naš čas vsej etiki in vsemu etičnemu naravnost sovražen. Kljub temu smo si nato zastavili vprašanje, kaj tako zvana etika prav za prav je in naj bo. In ugotovili smo, da gre vsaki pravi etiki v prvi vrsti za neko prav edinstveno svojstvo človeka, kakor takega svojstva v vsem izkustveno danem vesoljstvu nikjer drugje ni. Prava etika pravi, da je človek samo radi tega svojstva še torišče enako edinstvenega nasprotja med pravim, namreč vprav etičnim dobrim in zlim. Že ko smo to čuli, smo morali osupniti. Zakaj obenem smo čuli, da že našim najvsakdanjšim sodbam o človeku in človeškem prizadevanju ne moremo odrekati povsem enakega pomena in smisla. Tudi sami dnevno ugotavljamo pravo, takšno dobro in zlo, kakor je samo na točki človeka možno in smiselno. Še bolj smo pa

morali osupniti, ko smo ugotovili, kako je naša doba kar polna takega, res etičnega, npravstvenega gledanja na svet in življenje. Še v posebno zgoščeni obliki smo ugotovili to dejstvo ob današnjem splošnem pričakovanju nekega novega življenjskega reda, zlasti ko smo videli, da je naravnost edina skupna poteza vsega tega pričakovanja vprav v njegovem etičnem, moralnem pomenu in smislu. In vse to smo še posebej spoznali, ko smo si zastavili tudi vprašanje po posebnih razlogih za to res aktualno mesto etike našega časa. Najprej smo zadeli na prirodno zlo kakor ga utegne doživeti tudi žival. Toda obenem smo videli, kako se utegne ob takem zlu samo človek še posebej, namreč moralno vzravhati. In še to smo ugotovili, da nahajamo že obilico tudi posebnih in celo na zunaj vidnih znakov takega moralnega vzravnovanja, take moralne pomladitve v sodobnem življenju človeka. Ali torej naša doba ni hkratu doba etike in to kar najbolj stare, vendar prave etike človeškega življenja?

Tem važnejše bo, da si ob koncu zapomnimo ono osrednjo točko, brez katere bi bila že vnaprej nemožna kakršna koli prava etika in brez katere bi tudi vse sodobno vrenje in trenje bilo in ostalo brez pravega, človečanskega pomena in smisla. Ta točka je dana s pokazanim edinstvenim mestom človeka v vsem stvarstvu. Brez tega in takega mesta človeka bi bilo pravo, etično dobro in zlo res samo prazna beseda in bi tudi vprav naša doba izgubila to, kar jo kljub vsemu prirodnemu trpljenju današnjega človeka označuje naravnost kot poklicano in izvoljeno glasilko kar najlepše in najsvetlejše bodočnosti. To človekovo mesto je že na meji pravega metafizičnega gledanja na svet in življenje ter še najbolj umljivo se bom izrazil, ako rečem, da je to mesto dano s pravim osebnim ali duhovnim svojstvom človeka. Človek je obenem prava oseba ali duh in samo zato obenem izvor ter torišče resnične, moralne dobrote in zlobe. In naša doba je v svojih najglobljih osnovah obenem doba kar najbolj razgibanega osebnega ali duhovnega življenja in samo zato tudi doba prvenstveno moralnega gledanja na svet in življenje. Znano mi je, da v mislih, v teoriji take postavke mnogi še danes zanikajo. Toda o njih bi lahko rekli, da podirajo to z glavo, kar z rokami sami ustvarjajo.

V primeri z drugimi »velikimi« narodi je nas Slovencev, Jugoslovanov kaj malo. Toda v kulturnih zadevah gre za kvaliteto in ne za število. Ni pa nobene resnične kulture brez prave moralne zavesti. Tem pomembnejše bo za nas, ako se bomo tudi v svojem domovinskem življenju pokazali kot prav posebna postojanka v današnjem moralnem prebujenju človeštva.

Opomba: članek vsebuje avtorjevo predavanje na ljudski univerzi v Ljubljani z dne 17. februarja 1937.

O B Z O R N I K

Evropa brez statuta

Tako je označil francoski publicist Cudenet položaj, ki je nastal po Hitlerjevem govoru dne 30. januarja, ko je nemški kancelar potegnil poslednjo črto čez versajsko mirovno pogodbo, iz katere je samovoljno izbrisal poslednji »madež nemške časti« — nemško odgovornost za svetovno vojno...

Nemčija je svojo borbo proti povojni mirovni zgradbi izvedla do konca. Uprla se ni le proti »versajskemu diktatu« samemu na sebi, temveč tudi proti sistemu, ki je iz njega izšel: sistemu kolektivne varnosti in nedeljivosti miru, kakor je sankcioniran v ženevskem statutu. Zavrgla je idejo kolektivnih, regionalnih paktov in dopušča odslej možnost sklepanja samo dvostranskih ali bilateralnih pogodb, in to le z nekaterimi državami, obenem pa je vrgla v svet novo parolo o nekakšnem ideološkem razcepu Evrope in sveta v dva tabora. Ozadje te ideološke borbe je bil spet samo boj proti — »paktom, sklenjenim v duhu ženevske ustanove«: proti francosko-ruskemu in češkoslovaško-ruskemu paktu v prvi vrsti, ker ovirata njeno ekspanzijo na vzhod. In ko se prizadeta Evropa tudi na ta pritisk ni vdala, je Hitler postavil v znamenju »popolne nemške enakopravnosti« novo zahtevo, naj se Nemčiji vrnejo nekdanje njene kolonije. S tem adutom si je Hitler zagotovil novo sredstvo v borbi proti francosko-angleškemu predlogom o kolektivni organizaciji Evrope, ki naj bi se začela najprej na zapadu (s sklenitvijo onega zapadnega pakta, ki naj bi zamenjal samovoljno prekršeno lokarnsko pogodbo), nadaljevala pa na vzhodu z vzhodnim in na jugu s sredozemskim paktom.

V tem okviru so se približno sukali govori državnikov glavnih evropskih velesil v drugi polovici januarja in na njih osnovi se je v glavnem nadaljevala polemika okoli vseh še »neresenih« evropskih vprašanj — (kaj je sploh »rešeno« v sedanji Evropi, ki šele išče svojo novo organizacijo?) — tudi v februarju in vse do najnovejšega časa. Dasi

se neznatno zboljšanje mednarodne atmosfere v prvih dveh mesecih novega leta ne da utajiti, je vendar skoraj na vseh evropskih konfliktnih področjih dovolj težke problematike, ki se na vseh koncih in krajih odpira istočasno s splošno problematiko Evrope. Od problema ureditve medsebojnih odnošajev v zapadni Evropi, od Španije in njenege klanja, ki že zdavna ni več samo španska zadeva, od Sredozemlja in zapletenih odnošajev posameznih sredozemskih velesil v zvezi s položajem manjših sredozemskih narodov in držav, pa tja do Srednje Evrope in evropskega vzhoda — se prepleta niz zapletenih vprašanj, katerih medsebojna povezanost že sama dokazuje, da je evropski mir zares nedeljiv in da ne izhajajo z evropskega stališča one pogrešene teze o sklepanju prijateljstev in urejanju medsebojnih odnošajev »na drobno«, v znamenju bilateralnega sporazumevanja vsake države zase in brez kakršnekoli povezanosti na ta ali oni splošni sistem.

Kako velike pa so še vedno v tem pogledu razlike v stališčih glavnih evropskih velesil, so nam v drugi polovici januarja zgovorno dokazale direktne retorične polemike treh evropskih državnikov: **Edena, Bluma in Hitlerja**. Dasi so bili govori vseh treh, kakor se je splošno priznavalo, zelo pomirljivi in polni spravljivih napovedi, vendar glede osnovnih problemov, ki so se jih dotaknili, ne moremo ugotoviti nobenega znatnega napredka. Novejše izjave francoskih in angleških državnikov potrjujejo, da je nezaupanje Pariza in Londona nasproti berlinskim namenom ostalo v vsem prejšnjem obsegu, ako se ni celo še povečalo. Pri podrobni analizi posameznih »odprtih« problemov nam tega ne bo težko ugotoviti.

Eden, Blum in Hitler so se v svojih govorih dne 19., 24. in 30. januarja t. l. dotaknili v glavnem naslednjih težkih problemov evropske sedanosti: 1) razorožitvenega problema, 2) problema ideološkega razcepa Evrope, 3) problema francosko-nemških odnošajev, 4) angleško-nemškega razmerja, 5) kolo-

nialnega problema in 6) španske državljanske vojne.

Razorožitveni problem ostaja tudi po teh govornih nerešen problem. Niti teoretično se iz dosedanjega nasprotja ni našel primeren izhod. Vse države pristajajo sicer na razorožitev, toda za nobeno ne predstavlja razoroževanje začetka, temveč šele konec in dograditev neke mirovne stavbe, ki jo je treba šele postaviti. V tem pogledu pa so vsaj za sedaj razlike med kolektivno in bilateralno zamislijo evropskega miru predobro znane.

V pogledu ideološke borbe na mednarodnem področju je nasprotje med nemškimi (in italijanskimi) ter francosko-angleškim stališčem prav tako popolno. Pariz in London sta odločna nasprotnika protiboljševiškega bloka, ki bi nujno povzročil razcep Evrope v dva tabora, obenem pa izločil rusko velesilo od sodelovanja pri novih mirovniških pogajanjih, kar bi že vnaprej okrnilo sleherni bodočo mirovno zgradbo, ki naj bi zamenjala sedanjo, s katero Nemčija ni zadovoljna. V Berlinu in Rimu pa se nasprotno uveljavlja tendenca, popolnoma izločiti Rusijo iz evropskega okvira. Tako se že nad pol leta zaostruje mednarodna napetost s tem ideološkim bojem, z bojem dveh mistik, fašistične in komunistične. Nič čudnega ni spriči tega, če so danes vsi pomembnejši govorniki vseh državnikov prepleteni z ideološkimi razglabljanji.

V spominu je še božična poslanica predsednika dr. Beneša, ki smatra za nesmiselne vse poskuse pridobivanja zunanjepolitičnih prijateljev na osnovi te ali one ideologije. Evropa, pravi dr. Beneš, ne bo niti fašistična niti boljševiška. Avtoritativni režimi so nastali v razmerah, težkočah in skrbeh nekaterih držav, ki so samo njim svojstvene. Bilo bi torej nespametno presajati te ideologije in doktrine tja, kjer jih razmere, struktura družbe ter idejne in moralne sile ne prenesejo. Iz tega bi zares utegnile nastati najbolj uničujoče vojne.

Z enako odločnostjo pa sta se proti poskusom razcepa Evrope v znamenju obeh ekstremnih ideologij postavili tudi Francija in Anglija. Lahko celo rečemo, da so vsi naporji francoske in angleške

diplomacije v zadnjem času šli samo za tem, da bi preprečili tak razvoj Evrope, ki bi navzlic pomirjevalnim akcijam diplomacije držal svet v neprestani napetosti in bojni psihozi. Posebno očita je bila ta tendenca pri angleški diplomaciji, odkar je protiboljševiška parola nürnberškega kongresa postala meso in kri z znanim italijansko-nemškim sporazumom z dne 23. oktobra 1936.

Ako izvzamemo Japonsko, ki se je pozneje tudi priključila berlinski protikomunistični fronti, in obe srednjeevropski državi rimskega trikota, ki sta prav tako vključeni na os Berlin—Rim, se navzlic španskemu klanju, ki se navidezno tudi razvija v znamenju boja dveh mistik, Italiji in Nemčiji ni doslej pridružila nobena druga evropska država. Značilno je, da se tudi najnovejši poskus nemškega zunanjega ministra Neuratha, da bi pridobil Dunaj skupno z Budimpešto in Varšavo za protiboljševiški blok, ni obnesel. Znova pa se na drugi strani ponavljajo govornice o »angleškem klinu« med Nemčijo in Sovjetsko Rusijo, ki bi ga tvorile vmesne nevtralne države, katerih glavna funkcija naj bi bila vzdrževanje ravnotežja med obema ideološkima ekstremoma.

Navzlic tem neuspehom v zanašanju ideološke borbe na mednarodno področje pa se niti Berlin niti Rim še vedno nista odpovedala ideološkim geslom v zunanji politiki. Po Göringovem obisku v Rimu se zdi, da sta svoje sodelovanje na tej podlagi celo še poglobila. Tako vsaj lahko sklepamo po Mussolinijevih izjavah nemškemu nacističnemu organu »Völkischer Beobachterju« in Göringovih izjavah italijanskim novinarjem. Oba smatrata, da sta »isto svetovno naziranje in isti politični sistem« eden izmed osnovnih temeljev, na katerih leži os Berlin—Rim.

Obema pa je 19. januarja t. l. odgovoril angleški zunanji minister Eden, ki je z vso odločnostjo poudaril, da ne bo Anglija »nikdar pristala na to, da bi bila Evropa postavljena pred izbiro med desničarsko in levičarsko diktaturo«. Nemčiji je Eden še posebej nasvetoval, naj krene s pota »negotove bodočnosti zaradi borbe med raznimi

ideologijami«, ker bi taka borba zasekala Evropi rane, ki bi jih ne moglo preboleti več generacij. Še posebno pa je Eden podčrtal, da je »tudi demokracija zdravilo proti komunizmu«, kakor je to v svoji božični poslanici povedal že prezident dr. Beneš, s čimer je Eden Nemčiji (pa tudi Italiji) jasno odrekel pravico, da bi bili samo onidve poklicani braniti evropsko civilizacijo pred »boljševiško nevarnostjo«.

Hitler pa je ostal pri svoji stari paroli. Edenu v odgovor je izjavil dne 30. januarja t. l.: »Za ministra Edena je boljše stvar, ki sedi samo v Moskvi. Mi čutimo boljše kot kugo, proti kateri smo se morali v Nemčiji sami boriti, in to s prelivanjem krvi.«

Nasprotje je torej tudi tu popolno. V praksi se kaže med drugim tudi v vprašanju sklenitve »vzhodnega pakta«, ki Nemčiji ne diši (»ideološko« nasprotje je spet dober adut v Hitlerjevih rokah!), dočim je Eden v spodnji zbornici ponovno izjavil, da bi ga bila Anglija vesela. Brez ruskega sodelovanja pa si takega pakta seveda ni mogoče misliti.

Iz strahu pred ruskim uveljavljanjem v Sredozemlju se je priključila »protiboljševiški liniji« tretjega rajha tudi Italija, ki išče sedaj na tej osnovi svoja zavezništva v vzhodnem delu sredozemskega bazena, kakor je na to pred kratkim opozoril rimski dopisnik uglednega švicarskega lista »Neue Zürcher Zeitung«. Jacques Bardoux, znani diplomatski sodruinik pariškega oficioznega »Tempa« pa ni pozabil pred tedni opozoriti, da je »ideološka« borba obeh držav, Italije in Nemčije, samo teorija, ki se zelo razlikuje od mednarodne prakse obeh velesil, ki še vedno vzdržujeta normalne diplomatske zveze in stike s Sovjetsko unijo...

Tretje odprto vprašanje naših dni je vprašanje ureditve francosko-nemških odnošajev, ki sta se ga v svojih govorih dotaknila Blum in Hitler. Danes si skoraj ni mogoče zamisliti problema, za katerega razvoj in rešitev bi bilo stališče Nemčije irelevantno. Od znanih pogajanj okoli reparacij pa do najnovjših nemških enostranskih odpovedi versajskega miru se prepleta en sam niz konfliktnih vprašanj, pri katerih

gre največ za problem francosko-nemških odnošajev. Nemški državniki si zelo prizadevajo, da bi enostranko podčrtali to okoliščino. Francoskim diplomatom pa ni bilo in ni težko dokazati, da baš spricho prepletlosti vseh evropskih vprašanj tudi francosko-nemškega problema ni mogoče ločiti od ostalih evropskih problemov in razpravljati o njem tako rekoč na štiri oči. Spricho očitne povezanosti interesov obeh velesil z interesi ostalih evropskih držav je tako pojmovanje problema edino realno. Zato je seveda s splošnega evropskega stališča tudi francoska teza o nedeljivem miru in kolektivni varnosti mnogo bolj simpatična od znane nemške teze o dvostranskem sporazumevanju s sosedi. V tem nasprotju pa je prav za prav bistvo francosko-nemškega spora glede ureditve medsebojnih odnošajev.

V svoji borbi proti mirovnim pogodbam je Nemčija na zunaj postavljala vedno samo en cilj: doseg popolne enakopravnosti z vsemi ostalimi evropskimi velesilami, zlasti s Francijo. Zato je povsem razumljivo, ako pri tem ni imela smisla za evropsko skupnost kot tako, saj se je napram njej vedno čutila v nekakšnem podrejenem položaju. Zato se tudi ni hotela v nobenem pogledu vezati, ker se je bala vsake morebitne omejitve v svoji akcijski svobodi. Viden izraz te politike je bil zlasti njen izstop iz DN.

Francoski ministrski predsednik Blum je bistveni del svojega govora v Lyonu dne 24. januarja t. l. posvetil vprašanju zboljšanja odnošajev z Nemčijo, enako kakor je to pet dni prej storil za Anglijo tudi Eden. Njune izjave so kazale dobro voljo za najširši sporazum z Nemčijo. Z največjim razumevanjem za nemški položaj in resnične nemške potrebe, pa tudi z največjo obzirnostjo sta naznačila konkretno pot, ki lahko dovede do takega sporazuma: pot gospodarskega sodelovanja, ki naj ga seveda spremlja resnična mirovna politika, brez zastrupljenja mednarodnega ozračja s križarskimi vojnam na ideološki osnovi. Po tej poti, ki naj bi se začela z duhovnim in nadaljevala z dejanskim razoroževanjem, naj bi se tudi velesile, ki stoje danes še izven

ženevske ustanove, polagoma spet vrni-
le vanjo in se z ostalimi državami spo-
razumele glede njene potrebne re-
forme.

Hitler se je v svojem odgovoru ome-
jil le na polemiko z Edenom, glede
Francije pa le na izjavo, da so odno-
šaji z njo dobri, ne da bi se dotaknil
Blumovih izjav, ki so bile zelo pomir-
ljive. Obljubil je sicer, da je sedaj kon-
ec nemških »presenečenj« in »izvrše-
nih dejstev« ter izrazil obenem željo
po sodelovanju z ostalo Evropo — oči-
vidno seveda po stari nemški zamisli o
dvostranskih pogodbah, ki bi Nemčiji
dajale možnost, da izloči od sodelova-
nja vsakogar, ki ji ni ljub... Govor
francoskega zunanjega ministra Delbo-
sa dne 31. januarja t. l., pa tudi njego-
ve izjave z dne 23. februarja v franco-
skem senatu dokazujejo, da je tudi v
pogledu francosko-nemških odnosov
ostalo vse pri starem. Kamen spotike
je še vedno francosko-sovjetski pakt...

V razmerje med Anglijo in Nemčijo
je poleg vse dosedanje snovi za kon-
flikte vrgla Nemčija novo jabolko spo-
ra s svojo znano zahtevo po vrnitvi
nemških kolonij. Odgovorni angleški
državniki so že jasno izrekli svoj ka-
tegorični: Ne! Zlasti pa ne more biti
govora o kolonialnem vprašanju, do-
kler se Nemčija ne odloči prevzeti jam-
stvo glede varnosti v Evropi kakor za-
htevata to Anglija in Francija. Hitler je
med Berlin in London zavalil nov ka-
men spotike...

Po vseh teh izkušnjah (katerim je
treba pridružiti še izkušnje iz itali-
jansko-abisinske afere) se London za
besedne bitke očitno ne navdušuje
več. Govoriti hoče odslej tudi on le z
dejanji — in prvo tako dejanje je na-
jetje novega posojila za izvedbo **ogrom-
nega oboroževanja na suhem, v zraku
in na morju**, ki naj se v vseh podrob-
nostih izvede že v teh petih letih.

Le glede **nevtralizacije španske dr-
žavijanske vojne** je bil po vsej tej be-
sedni bitki in po dolgih, napornih po-
gajanjih vendar dosežen (povsem teore-
tičen sporazum, da stopi dne 20. febr. v
veljavo prepoved o pošiljanju prostovolj-
cev v Španijo in da se 6. marca pri-

čne izvajati mednarodna kontrola
španske obale. Neki nemški publicist
(mislim, da je bil to uvodničar »Berli-
ner Tageblatta«) je ironično pripomnil
k tem sklepom, da so bili sprejeti naj-
manj šest mesecev — prepozno... Po-
ročila, ki prihajajo iz Španije in ki go-
voro o bojih med vsemi mogočimi ev-
ropskimi vojaki na španskih tleh, da-
jejo tej ironični pripombi nemškega
novinarja zelo stvarne obrise.

Vsi ti zapleteni problemi evropske
sedanjosti, ki so v tesni zvezi z živo
razgibano igro velesil, se po svoje od-
ražajo tudi na vseh ostalih evropskih
konfliktnih področjih, kjer se igra vele-
sil nadaljuje zlasti na ozemljih malih
držav. V posebni meri velja to za **Pod-
navje in Balkan**, kamor se medsebojna
pozicija zapadnih velesil v tej ali oni
obliki neprestano prenaša in ustvarja
zmede, kar je v interesu zdaj te, zdaj
one zapadne države.

Na zelo značilen način prihaja to
medsebojno prepletanje interesov vele-
sil z interesi malih držav do izraza v
gonji, ki se pojavlja v presledkih proti
Mali antanti in Balkanski zvezi, katerih
obstoj je ekspanzijskim namenom ne-
katerih velesil v napotje. Taka kampa-
nja danes ne preseneča več nikogar, ki
pozna igro evropskih velesil, vzbuja pa
pri nepoučenih tu in tam resne dvome
v solidnost obeh blokov malih držav na
evropskem vzhodu in jugovzhodu, daš
bi moral biti njen efekt čisto nasproten:
interes razbijanja teh blokov, kakor ga
kažejo nekatere velesile, bi moral le še
bolj podčrtati pomen obeh državnih
zvez za konsolidacijo razmer v teh pre-
delih Evrope. Dogodki, kakor se je to
že ponovno izkazalo, dajejo namreč
prav samo tistim, ki tako mislijo.

Zadostuje, ako v tej zvezi opozorim
na žalostno usodo **nove ponesrečene
kampanje proti Mali antanti**, ki se je
začela z vsemi mogočimi intrigami pro-
ti CSR in nadaljevala z napadi proti
češkoslovaškemu poslaniku v Bukarešti
Janu Šebi zaradi njegove znane knjige
»Rusija in Mala antanta v svetovni
politiki«. Enak neuspeh pa je doživela
tudi **kampanja proti Balkanski zvezi**,
ki se je začela tik pred sestankom nje-
nega sveta v Atenah (sredi meseca

februarja t. l.) v zvezi s sestankom turškega zunanjega ministra in istočasne predsednika stalnega sveta Balkanske zveze Ruždija Arasa z italijanskim zunanjim ministrom grofom Cianom v Milanu dne 3. februarja t. l. ter v zvezi z jugoslovansko-bolgarsko pogodbo o večnem prijateljstvu v Beogradu 24. jan. Resni glasovi so po teh dveh dogodkih napovedovali razpad Balkanske zveze, češ da bo vsaka posamezna članica zveze ubirala odslej svoja pota v zunanji politiki. V kolikor so se ti glasovi opirali le na preorientacijo in povečano aktivnost italijanske vzhodne politike, so nedvomno računali z enim izmed v poštev prihajajočih realnih faktorjev evropske politike na tem področju, niso pa računali tudi z vsemi ostalimi, nič manj pomembnimi faktorji, med njimi zlasti ne z glavnim faktorjem — balkanskimi državami samimi.

Komunike stalnega sveta Balkanske zveze, izdan po tridnevni posvetovanjih dne 18. februarja t. l., je definitivno ovrgel vsa prenačljiva ugibanja naših »prijateljev«. Posvetovanja so potekla v znamenju »najprirečnejšega prijateljstva« in atenski sestanek je »vnovič ugotovil popolno enotnost stališč nosilcev zunanje politike štirih držav in solidarnost, ki družijo balkanske zavezničke«. Balkanska zveza ostane še nadalje »zvesta privrženka DN« in s tem tudi ideje o nedeljivosti miru ter zamisli o kolektivni varnosti. Le v tem okviru »ceni svet Balkanske zveze nedavni sporazum med Veliko Britanijo in Italijo«. Glede jugoslovansko-bolgarskega pakta pa je stalni svet še posebej ugotovil, da »ustreza cilju Balkanske zveze, namreč ohraniti in utrditi miru na Balkanu« in »pomeni dragocen prispevek k obnovi prijateljskega sodelovanja med vsemi balkanskimi narodi«.

S tem poslednjim poudarkom je stalni svet Balkanske zveze še posebej potrdil načelo, ki je v popolnem skladu z idejo o kolektivni organizaciji miru, da je namreč tudi bilateralni sporazum, kakor ga predstavlja jugoslovansko-bolgarska pogodba o večnem prijateljstvu, pravi instrument miru, **toda le v kolikor je vključen v širši mirovni si-**

stem, kakor je v našem primeru pakt Balkanske zveze. V tej obliki je mogoč sporazum balkanskih držav tudi z drugimi izvenbalkanskimi državami, toda le v kolikor so te pripravljene spoštovati statut Balkanske zveze. Zdi se nam, da je na to mislil posebej glede Italije tudi predsednik naše vlade in zunanji minister dr. Milan Stojadinović, ko je v svojem ekspozeju pred finančnim odborom narodne skupščine izjavil, da pričakujemo za italijanskimi besedami tudi — dejanj in da bomo ustvarjali ozračje dobre sosesčine in dobrega prijateljstva le, »če bodo dejanja potrdila besede«.

Govorice o razkroju Male antante in Balkanske zveze ter zrahljanju vezi obeh državnih blokov s starimi zavezniki v zapadni Evropi (Francijo in Anglijo) sta v marcu še posebej zavrnila v svojih ekspozejih češkoslovaški zunanji minister dr. Kamil Krofta in naš ministrski predsednik ter zunanji minister dr. Milan Stojadinović. Posebno izčrpen je bil dr. Krofta, ki je na skupni seji zunanjepolitičnih odborov poslanske zbornice in senata dne 2. marca izjavil:

»Vse dosedanje delo in ves dosednji razvoj Male antante jasno dokazuje, da je ta zveza izšla iz vseh dosedanjih kriz poveljne Evrope vselej le še bolj okrepljena in močnejša. V zgodovini Male antante je bilo že dovolj trenutkov, ko so bila potrebna skupna prizadevanja, da se je našel najprilnejši izhod. Tesna povezanost držav je vselej omogočila enotno linijo. To se bo pokazalo tudi na sestanku sveta Male antante, ki se bo v kratkem sestal. »Glede odnosov do Jugoslavije pa je dr. Krofta še posebej poudaril: »Znani so vsemu svetu in ni treba o tem izgubljeni nobene besede. Pokazal je to nedavni obisk dr. Stojadinoviča v Pragi, a na demonstrativen način bo te odnose potrdil skorajšnji poset **prezidenta dr. Beneša v jugoslovanski prestolnici.**

Med tem se doznava, da se bo v zvezi z obiskom češkoslovaškega prezidenta dr. Beneša v Beogradu vršil obenem sestanek vladarjev držav Male antante v Turn-Severinu, ki bo povezanost treh držav Male antante še bolj poudaril. Mala antanta bo tako tudi za zunanji

in neprijateljsko napram njej razpoloženi svet spet »našla sama sebe« . . .

V izjavi našega zunanjega ministra pa so vzbudili splošno pozornost posebno oni odstavki njegovega izčrpnega ekspezeja, ki so poudarili **zvestobo naše države do Društva narodov in naših starih zaveznikov, posebno Francije, Male antante in Balkanske zveze**. Dr. Stojadinović se sicer ni izrečno dotaknil vesti, ki so se o naših odnošajih do teh faktorjev v evropski politiki raznašale v prijateljskem in neprijateljskem taboru, vendar je naša stara zaveznikstva potrdil na vidno pozitiven način, kar je pomirjevalno vplivalo doma in med prijatelji v tujini. Pariški oficijozni »Temps« je v svojem komentarju Stojadinovičevega govora v uvodniku z dne 6. marca pripomnil: »Lahko zaključimo, da uradno ni nobene spremembe v orientaciji jugoslovanske zunanje politike«.

Z veseljem je naša javnost sprejela ugotovitev ministrskega predsednika o prisrčnosti naših odnošajev z Veliko Britanijo, ki prav te dni dokazuje, da je trdno odločena doprinesti s svojim ogromnim oboroževanjem največje žrtve za obrambo evropskega miru proti kakršnim koli razdiralnim poskusom. Po isti poti stopa sedaj tudi **Francija**, ki je prav tako razpisala veliko notranje posojilo za dovršitev svoje obrambe, ki predstavlja obenem obrambo načel demokracije in pravičnosti v mednarodni politiki v nasprotju s protipravnimi sunki tako zvanih dinamičnih sil, ki samo rušijo, kar si je Evropa s težavo zgradila kot prvo osnovo bodoče mednarodne organizacije, in silijo s tem tudi najbolj miroljubne države, da si zagotavljajo **mir — z orožjem**.

Italijanski odgovor na angleško oboroževanje, kakor ga prinašajo **sklepi velikega fašističnega sveta** z dne 2., 3., 5. in 8. marca, dokazuje, da smo šele na začetku velike oboroževalne tekme med dinamičnimi in demokratičnimi silami Evrope, v kateri je naslonitev malih držav na demokratične velesile podana sama po sebi in je zato vsako iskanje in izbiranje poti le nepotrebna potrata časa, ki se lahko bridko maščuje. Ekspeze našega zunanjega ministra je vzbudil upanje, da je Jugoslavija v

svoji zunanji politiki na pravi poti. V tem pa je najboljše jamstvo, da bodo nejasnosti, ki se je o njih tendenciozno pisalo v inozemstvu, sproti demantirane po samem razvoju dogodkov, kakor se je to v odločilnem trenutku doslej vselej zgodilo. **Dr. Branko Vrčon.**

Notranjepolitični pregled

Proračunska razprava je v glavnem absorbirala vso politično aktivnost zadnjih tednov. Notranjepolitični položaj se v tem času — navzlic najraznovrstnejšemu ugibanju časopisja, posebno v zvezi s sestankom v lovski koči pri Brežicah — ni prav nič spremenil. V ospredju je za sedaj predvsem proračun.

Finančni odbor narodne skupščine je zaključil načelno razpravo o novem finančnem zakonu za leto 1937/38 že 23. januarja, podrobna razprava pa je trajala skoraj nepretrgoma do 13. februarja. Narodna skupščina se je po božičnih počitnicah sešla prvičkrat šele 1. februarja 1937. Razprava o novem trgovskem zakoniku, se je zaključila že 11. februarja. Nato je v drugi polovici februarja sledila načelna proračunska razprava, ki se je zaradi izredno velikega števila prijavljenih govornikov zelo zavlekla. Podrobna razprava o proračunih posameznih ministrstev se je v pospešenem tempu zaključila že 8. marca.

Razen finančnega, prometnega in zunanjega ministra so se v finančnem odboru omejili posamezni ministri le na krajše ekspezeje, ker so si daljše prihranili za podrobno razpravo v skupščini. Naj omenim le glavne točke teh ekspezejev in njih bistveno kritiko, ki je bila, kakor je to priznal v uvodu svojega ekspezeja sam predsednik vlade dr. Milan Stojadinović, zelo stvarna in mirna.

Prosvetni minister Stošović se je v finančnem odboru omejil le na proračun svojega resora v ožjem smislu. Navedel je, da znaša eno milijardo in da je nasproti lanskem višji za 21 milijonov. Na osnovno šolstvo odpade 537, na srednje šole 159, na visoke šole pa 90 milijonov. Minister je utemeljeval potrebo srednjih in meščanskih šol

ter pobijal ugovore, da so krediti zanje previsoki. Na srednjih šolah primanjkuje okoli 400 učnih moči, minister pa je obljubil, da bo prihodnje šolsko leto nastavljenih okoli 100 suplentov. Med novimi krediti je tudi kredit za zgradbo vseučiliške knjižnice v Ljubljani.

Ekspoze **notranjega** ministra je namesto odsotnega dr. A. Korošca podal minister brez portfelja dr. M. Krek. Opozicijski poslanci so po izjavi poslanca Nikola Kabalina zapustili sejno dvorano in je bil nato proračun notranjega ministrstva sprejet brez debate. Pač pa je bila daljša debata o njem v narodni skupščini.

Soglasno je bil sprejet proračun ministrstva vojske in mornarice. Minister general Marić je v ekspoziciji poudaril, da je predlagani proračun minimum, ki lahko zadosti potrebam naše narodne obrambe. Dočim se ves svet mrzlično oborožuje, znaša naš skupni proračun za vojsko 2142 milijonov din, zvišan je torej za 118 milijonov v primeri z lanskim proračunom; za vojno letalstvo je določenih 184,5 milijona din, za mornarico pa 193,9 milijona din.

Daljši ekspoziciji je podal minister za šume in rudnike Djura Janković, ki je poudaril, da si močno prizadeva, kako bi čim bolj zasigural državne interese in čim bolj izrabil prirodna bogastva naše države. Celotni izdatki ministrstva so preračunani na 291 milijonov, dohodki pa na 446 milijonov din, kar znaša okoli 84 milijonov več kakor v sedanjem proračunu. V debati se je več govornikov dotaknilo krize v lesni industriji in so priporočali racionalnejšo eksploatacijo naših gozdov.

Skupni izdatki **poštnega ministrstva** znašajo 389 milijonov dinarjev; od sedanjega proračuna so zvišani za 20 milijonov din, zato pa so tudi dohodki tega ministrstva v preteklem letu znašali 436 milijonov din, tako da je proračun poštnega ministrstva visoko aktiven. Minister je razpravljal tudi o našem radijskem problemu in je v tej zvezi poudaril, da pomeni razširitev sedanjih in postavitve novih radijskih postaj našo nacionalno, kulturno in moralno potrebo. Pozval je vse poslanske klube, naj imenujejo po enega ali po dva delegata, katerim bo dal o tem vprašanju

vsa potrebna pojasnila in jim dovolil vpogled v vse akte, ki se nanašajo na sklenitev novih pogodb z radijskimi družbami v Beogradu, Zagrebu in Ljubljani. Skušal bo doseči v tem vprašanju popoln sporazum, začasno pa je dovolil beograjski radijski družbi, da poveča svojo oddajno postajo na 20 kw.

Obširen ekspoziciji je podal **prometni** minister dr. Spaho. Prometna uprava v ožjem smislu ima v proračunu 240 milijonov izdatkov in 230 milijonov dohodkov, uprava državnih železnic pa 1899 milijonov izdatkov in 2045 milijonov dohodkov, torej 147 milijonov prebitka. Rečna plovba izkazuje 22 milijonov izdatkov in 21 milijonov dohodkov. V novem proračunskem letu bo danih v promet za 404 km novih železniških prog, kar bo primerno zvišalo osebne izdatke, ker bo potrebno novo osebje. Potniška tarifa je morala biti s 1. aprilom zvišana za povprečno 10%, kljub temu pa je minister mnenja, da je naša potniška tarifa najnižja v Evropi.

Zelo stvarno kritiko o proračunih ministrstva za šume in rude ter za poštino in za prometno ministrstvo je podal poslanec Ivan Mohorić in se je še posebej dotaknil nekaterih naših ožjih problemov, ki so v zvezi z navedenimi resorti.

Veliko zanimanje je vladalo zlasti za ekspozicijo, ki ga je dne 4. februarja podal pred finančnim odborom o našem **mednarodnem položaju** predsednik vlade in zunanji minister dr. Milan Stojadinović. Predsednik vlade je opozoril predvsem na pomen naše vojske, »ki bo jutri štela poldrug milijon najboljših vojakov v Evropi, pripravljenih, da v celoti izpolnijo svojo dolžnost«. Navzlic tej pripravljenosti za vsak slučaj pa ostajamo miroljubni, »ker smo v svojih sedanjih mejah uresničili svoje nacionalne ideale«. Zvesti smo ženevski ustanovi, pa tudi svojim zaveznikom v Mali antanti in Balkanski zvezi. Svoje zveze smo te dni izpopolnili še s pogodbo o večnem prijateljstvu z Bolgarijo. Ohranili smo vsa stara prijateljstva, pridobili pa smo še prijateljstvo Velike Britanije. Posebno dobri smo tudi z Nemčijo in v zadnjem času celo z Italijo, tako da nas vse države cenijo.

Minister za socialno politiko in narodno zdravje Cvetković je z zanimivimi podatki opozoril na neugodnost naših zdravstvenih razmer. Za zdravstveno skrbstvo se je že mnogo storilo, vendar je dela še vedno dovolj. Primanjkuje nam bolnišnic, deških dispanzerjev, poliklinik itd.

O kmetijski politiki je podal ekspezoze minister Stanković, ki je sam opozoril, da je kmetijstvo v državnem proračunu zelo slabo dotirano v primeri z njegovim pomenom v vsenarodnem in državnem proračunu. Potrebne bodo zaradi tega razne takse na izvoz in notranji promet kmetijskih pridelkov. Posebej je minister govoril o uspehih državne intervencije na kmetijskem področju.

Proračun ministrstva za trgovino in industrijo je z majhnimi spremembami enak kakor lansko leto; znaša nekaj nad 45 milijonov din. Minister dr. Vrbanić se je dotaknil posebno vprašanja denarnih zavodov, glede katerih še ne moremo govoriti o normalnem delovanju, dasi se že kažejo boljši znaki. Banke, ki so prosile za zaščito, so prišle v nevšečen položaj, druge pa je zajela agrarna kriza zaradi neplačevanja kmetijskih dolgov. Od 620 zasebnih denarnih ustanov je do konca leta 1936 zaprosilo za zaščito 294 zavodov. Nemogoče je že sedaj napovedati, kakšen odmev bo imela ureditev vprašanja kmetijskih dolgov.

Po razpravi o proračunu gradbenega ministrstva in ministrstva za telesno vzgojo je finančni odbor odobril tudi v podrobnostih predlog proračuna za leto 1937/38 in nato sprejel še finančni zakon ter zaključil svoje delo dne 13. februarja.

V narodni skupščini se je začela proračunska razprava 18. februarja. Najprej je bil trgovski zakonik v načelni razpravi odobren s 150 proti 39 glasovom, po podrobni razpravi pa s 178 proti 41. V skupščinskem odboru je bil zakon sprejet že lani. Zakon obsega 515 členov, izdelala ga je med leti 1921 in 1935 posebna komisija znanstvenikov, vseučiliških profesorjev. Skupščini je poročal o njem kot poročevalec manjšine in glavni govornik poslanec Ivan Mohorić, v imenu vlade pa je seji prisostvoval kot strokovni referent vse-

učiliški profesor dr. Milan Škerlj. Med njima se je v glavnem vršila tudi vsa podrobna obravnava zakona, tako da je bila razprava zelo pospešena. Stvarno kritiko poslanca Mohorića je vladni zastopnik v mnogih primerih upošteval.

Pred začetkom načelne proračunske razprave je narodna skupščina odobrila še večje število mednarodnih konvencij, nekaj svojih sej pa je posvetila zanimivim debatam o Sokolstvu, o tujem gospodarstvu na naših tleh in o tiskovni svobodi. V zvezi z debato o Sokolstvu je minister za telesno vzgojo dr. Rogić izjavil med drugim: »Kraljevska vlada je daleč od same misli, da bi dopustila kako preganjanje Sokola. Nasprotno, na vsakem koraku podpira moralno in materialno to našo največjo nacionalno organizacijo«.

Načelno razpravo o proračunu je v narodni skupščini uvedel finančni minister Dušan Letica z daljšim ekspezejem, v katerem je zelo optimistično prikazal finančni in gospodarski položaj v državi in izrazil prepričanje, da ne bo naše gospodarstvo občutilo polmilijardnega povišanja proračuna. »Z božjo pomočjo ter po premišljenem delu vlade dr. Stojadinovića kaže bilanca za leto 1936 razveseljive pozitivne rezultate, ki so v skladu s potrebami države«. V dokaz navaja minister odlično žetev, živahno poslovanje na borzah, povečano zaposlitev delavstva in povečanje obratov, razmere na našem denarnem trgu, povečanje zunanje trgovine itd. Dinar je čvrst, stabilen, ohranil je svojo kupno moč in se prilagodil stvarnim prilikam.

K načelni razpravi se je javilo zelo veliko govornikov. V glavnem se dotikajo dveh perečih problemov naše notranje politike: uvedbe demokratičnega režima in rešitve hrvatskega vprašanja.

Največ zaradi teh dveh vprašanj je javnost z velikim zanimanjem pričakovala ekspezoze notranjega ministra pri podrobni proračunski razpravi. Notranji minister je razložil smernice naše notranje politike dne 3. marca. Glavni del svojih izjav je posvetil tehnični strani proračuna svojega resora, vendar je na koncu dal tudi nekaj splošnih izjav o nekaterih perečih političnih vpra-

šanjih. Z njimi je vsaj približno nakažal načelno stališče vlade do vprašanj, o katerih se od nastopa sedanjega režima stalno razpravlja.

Tako je glede tako zvanih **političnih zakonov** dejal, da je vlada njih predložitev narodnemu predstavništvu do sedaj odlagala samo zato, ker ni imela v senatu večine. Minister obljublja sedaj te zakone v novem proračunskem letu, in sicer po zadevnem posvetovanju z izvenparlamentarno opozicijo. Posebej je glede našega zakona o tisku poudaril, da je potrebne temeljite revizije. Nov zakon bo dal tisku »popolno svobodo na temelju varstva državnih in nacionalnih interesov«. Tudi zakon o zborovanjih, shodih in posvetih obsega mnogo nejasnosti, »ki bi jih bilo treba popraviti«. Glede zakona o volitvah misli, da je najvažnejše vprašanje, »ali se odločimo za vsedržavne kandidatne liste, ali za banovinske, ali za okrožne, ali pa tako zvaní angleški sistem relativne večine po posameznih volilnih okrajih«. Prav tako važno je tudi vprašanje tajnega ali javnega glasovanja. Minister želi, da se o vseh teh vprašanjih doseže edinost »z vsemi našimi političnimi skupinami«, ker bo le na ta način mogoče ustvariti nekaj trajnega. Iz ministrovih izjav je jasno razvidno, da se vlada o teh vprašanjih še ni povsem odločila, ker jih šele proučuje.

Hrvatskega vprašanja, ki je tvorilo predmet glavnih razmotrivanj narodnih poslancev v načelni proračunski debati, se minister ni direktno dotaknil. Izognil se je celo temu imenu. Le glede na govornice, ki so se v zadnjem času širile, da je po brežiškem sestanku zveza med vlado in dr. Mačkom pretrgana, je notranji minister pripomnil ob zaključku: »Glede opozicijske skupine na Hrvatskem moram ugotoviti, da se razmerje vsaj ni poslabšalo in kraljevska vlada upa — brez ozira na brezpomembne peripetije — da bo tudi v svoji nadaljnji taktiki šla na roko trajnemu sodelovanju s Hrvati«.

Minister je končno obljubil tudi — **volitve v mestne občine**, ker »se vlada nadeja, da se bodo razmere toliko razčistile«, se bodo volitve vendarle vršile.

V debato o proračunu notranjega ministra so posegli tudi mnogi slovenski

opozicionalni poslanci, ki so se v svojih zanimivih izjavah dotaknili nekaterih perečih političnih problemov naše banovine.

V načelni razpravi je bil ves proračun za leto 1937/38 sprejet dne 27. februarja s 192 glasovi proti 88 glasovom. Po podrobni razpravi, ki se je zaključila 8. marca, je vlada predložila v pretres še finančni zakon, h kateremu je sama predlagala 400 amandmanov, dočim so jih poslanci skupno stavili okoli 1000.

Po sprejetju proračuna se pričakuje nadaljevanje akcije za razčiščenje hrvaškega problema, dasi je za sedaj še težko reči, v kakšni smeri. **Odmevi sestanka pri Brežicah** ne dajo slutiti v tem pogledu še nič konkretnega. Notranji min. dr. Korošec je že na shodu JRZ v Ljubljani, ki se je vršil dan po sestanku dr. Stojadinovića z dr. Mačkom (17. januarja) izjavil o tem med drugim: »Začeli smo delati za sporazum. Sporazum je kakor malo dete, ki dela svoje prve korake v svet. Tako dete mora voditi nežna roka v svet. Stvari se včeraj niso pokvarile, ampak smo napravili korak naprej. Kakor ste čitali tudi v časopisih, sta oba obraza prišla zadovoljna v Zagreb. Zaradi tega je potrebno, da sedaj ne vprašujete preveč, kako daleč je še do sporazuma, kakšne so težkoče itd. To nežno dete se ne sme preveč nenežno prijemati.« — Videli smo, da je bil min. dr. Korošec v svoji izjavi pred narodno skupščino nekoliko bolj skop glede tega vprašanja.

Kot nadaljevanje pomirjenja se tolački povratek Radićevega zeta **inž. Košutića** iz tujine, kjer je prebil 7 let, v domači Zagreb. Hrvati so mu priredili svečan sprejem z nagovori. Košutić je tedaj izjavil: »Hrvati bodo znali izvojevati svoje pravice. Vrnil sem se v domovino na delo, ki ga imamo še veliko«. Kakor trdi »Obzor«, se bo inž. Košutić najprej podrobno informiral o vseh zadevah, ki so v zvezi s hrvatskim narodnim pokretom. On smatra za potrebno, da bi vsi stanovi složno sodelovali in da se vsaka manifestacija narodnega življenja podredi splošnim narodnim in političnim zahtevam. Inž. Košutić je postal šef glavnega Mačkovega organa »Hrvatskega dnevnika«.

Drugi dogodek, ki je vzbudil pozornost v prvi polovici februarja, je bil **Vilderjev obisk v Beogradu**. Vilder se je po poročilu beograjskega »Vremena« razgovarjal med drugim z ministrom dr. M. Krekom, uporabil pa je svoj obisk tudi za razgovore z beograjskim delom združene opozicije.

Tretji dogodek političnega pomena je bil napad **zagrebških frankovcev** na upravo »Hrvatskega dnevnika«, glavnega organa dr. Mačka, dne 27. februarja, na dan proslave spomina pokojnega Anta Starčevića. Naši listi so v glavnem tolmačili ta dogodek kot prvi zunanji znak razkola med Mačkovim kmetiskim pokretom in bivšimi frankovci, ki jih vodi dr. Buč.

V prvi polovici januarja se je sestel v Zagrebu na daljšo konferenco **katoliški episkopat**. O svojih sklepih je izdal dolg komunike, med drugimi vprašanji tudi o konkordatu, o organizaciji škofijske Katoliške akcije, o stanovski ureditvi družbe, o protikomunistični propagandi itd.

O konkordatu je v zvezi z govoricami, ki so se širile o njem, pisala tudi »Samouprava«, glavno glasilo JRZ. V uvodniku »Okrog konkordata« dne 30. januarja poudarja beograjski list, da je konkordat delo prejšnjih vlad. V zadnjem času pa so se pojavili ljudje in pričeli napadati konkordat na prav brezobziren način. Po običajih, ki veljajo pri nas, se mednarodne pogodbe pred njihovo ratifikacijo in objavo ne ventilirajo v listih. Ta običaj docela ustreza tudi potrebam verskega miru v državi. Polemika o konkordatu bi prav gotovo rušila verski mir. Še nobeni vladi pa ni bilo dopuščeno, da bi za verski mir ne skrbel in da bi dopustila njegovo razdejanje. Ni mogoče, da bi bil kdo izmed Srbov bolj pravoslaven od predsednika vlade dr. Milana Stojadinovića, ki je potomec Hadži Milentija Pavlovića, prvega srbskega metropolita. V vladi pa je tudi dr. Korošec, ki je dober katolik. Več ko gotovo je potemtakem, da bo vlada našla rešitev, s katero bodo lahko zadovoljni vsi katoliki in vsi pravoslavni. Treba pa je potrpeti in zaupati v državno modrost onih, ki so pozvani za ureditev vprašanja o konkordatu. Vprašanje bo proučeno in

bo rešeno v interesu države, Cerkve, vere in vsega naroda. Komentar »Samouprave« je vzbudil splošno pozornost, ker se mu pripisuje avtentičen značaj. — Dne 24. februarja je sprejel predsednik vlade v zunanjem ministrstvu papeškega nuncija msgrja. Pelegrinettija. —bv—

Stoletnica smrti A. S. Puškina

10. februarja je poteklo 100 let, kar je umrl za posledicami dvoboja 37-letni ruski pesnik A. S. Puškin. Proslava njegovega spomina je daleč prekosila nekdanje slavnosti ob 100-letnici rojstva. Mogočen val Puškinovega kulta v pesnikovi domovini — naj samo omenimo, da so naklade novih izdaj njegovega dela presegle enajst milijonov izvodov — je s kulturno zgodovinskega zreljšča očitni znak vračanja k tradiciji, v narodno kulturo. Z druge strani smo lahko opazili, da so v minulih dneh slavili Puškinovo delo in ime ne samo v slovanskih deželah, zlasti na Češkoslovaškem, kjer je imel Puškin večji ali manjši vpliv na literaturo, marveč tudi v zapadnih kulturnih središčih (Pariz, London in dr.), kjer je Puškinovo delo najmanj znano. Ta pojav ima ozadje, ki presega ožji literarni okvir. Čeprav je še do nedavnega veljalo, da »rossica non leguntur«, se zdi, da se začenjajo kulturno odgovorni krogi zapadnih dežel vedno bolj zavedati važnosti in tehtnosti ruskih deležev v evropski literaturi in preko nje v vsej zapadni kulturi. Značilno je, da ta zavest narašča v progresivnem odnosu s protievropsko, pangermansko šovinstično kampanjo, ki napada vse, kar je ruskega in slovanskega, torej tudi nacionalne vrednote, kakor sta ruski jezik in ruska kultura, zrasla v uporu zoper nasilja vseh vrst. Stoletnica smrti pesnika, ki po splošnem priznanju poseblja dobrega genija ruskega naroda, je dala tudi drugim narodom priliko, da izreko svoje simpatije trajnim vrednotam ruske kulture. Prav to dejstvo je vtisnilo Puškinovemu jubileju skoraj političen značaj — v najboljšem pomenu besede. Potrdilo je za sedanjost in prihodnost, da je ruska kultura, prav kakor ruski narod, ki svojo kulturo

nenehoma ustvarja, nadaljuje in dovršuje, ne glede na spreminjajoče se forme socialnega in političnega življenja, bistveno pomembna, nerazdružljiva sestavina evropske kulturne in civilizacijske skupnosti.

Puškinovo delo je po svojem univerzalizmu eden najpomembnejših izrazov tega ruskega evropstva, čeprav stoji njegov pomen izven ozkega kroga poznejših ruskih sporov med zapadnjaštvom in slovanofilstvom. Vzlic svoji francoski usmerjenosti (Puškin je v mladosti, kakor skoraj vsi otroci ruskega plemstva tiste dobe, bolj obvladal francoščino nego ruščino), vzlic prvotnim vplivom Byrona in drugih zapadnih pesnikov in kljub vsemu svojemu, le težko prikrivanemu uporju zoper tiste strani ruskega življenja, ki so Rusijo ločile od ostale Evrope, je bil ta genialni pesnik izrazit in korenit Rus. Njegovo delo je daleč prekosilo ruske literarne predhodnike in sodobnike, vendar dandanes ne dvomimo, da je zraslo tudi iz ruskih slovstvenih tradicij, iz narodnih izročil, iz narodove svojskosti in izvirne tvornosti.

Univerzalizem in tradicija sta tako močni komponenti Puškinovega dela, kakor klasična oblika in romantično občutje, združeni v novo vrsto pesniškega realizma. Srečna spojina teh in podobnih prvin je vtisnila Puškinovemu delu pečat umetniške enkratnosti. Njegova lirika, epika, dramatika in proza predstavljajo najvišji vzpon ruske tvornosti v prvi polovici 19. stoletja in so zlasti z jezikovne strani tako dovršene, da niti najboljši prevodi ne morejo tujcu pričarati polne pesniške lepote Puškinovega dela.

Puškin je bil po neki svetli nujnosti svojega čuvstvovanja Slovan: cela vrsta očitnih znakov izpričuje to njegovo, za tiste čase dovolj nenavadno in vzlic vsej meglenosti daljnovidno zavest. Nemara je prav sedaj čas, da si poleg drugih Puškinovih vzorov obudimo njegovo slovansko čuvstvovanje, ki ni bilo samo slučajni plod navdušenja ali kakšnih ideoloških vplivov, marveč je morda pritekalo iz nagnonskega občutja, iz prisluskovanja podtalnemu glasu krvi in prastare plemenskosti, ki

je še živela v ruskem ljudstvu, pesnikovem inspiratorju in najintimnejšem učitelju. Konkretni program slovanske vzajemnosti iz peresa Jana Kollára je izšel (v nemščini) šele v letu Puškinove smrti. Puškin je prišel k svoji slovanski zavesti po drugi poti, preko prosvetljene in svobodoljubne miselnosti dekabristov, ki je njegovemu nagnonskemu spoznanju slovanstva pokazala smoter in smer: Slovanski narodi naj ustvarijo pod vodstvom napredne in narodne Rusije združbo enakopravnih, za visoke cilje resnice in pravice, za ideale človeštva živečih narodov. Krašen sen, ki se nenehoma pretaka kakor podtalni tok pod slovanskimi gibanji 19. in 20. stoletja.

V nikolajevski Rusiji, ki je zatirala svobodoumne vzore in ovirala kulturni razmah ruskega naroda, je bil pesnik take sile, takega formata in tolike mnogostranosti neljub pojav, revolucionaren tudi tedaj, ko ni pisal uporniških pesmi. Bolj ko je rasla njegova slava, bolj so si prizadevali stebri samodržavja, da bi ga zaprli v svoj krog in mu prestrigli svobodne peroti. Puškinov življenjepis je tipična biografija svobodnega človeka pod absolutizmom. Njegova smrt je vidna posledica spletk, vprav zarote zoper pesnikovo veličino, ki ni šla v okvir te dobe. Njeno ozadje je po novejših raziskavanjih, zlasti odkar so odprli tajne arhive, dokaj jasno. Sledovi zarote zoper Puškina vodijo celo v dvorne kroge. Tudi Puškinov tajni pogreb s kordoni orožnikov je nazorno pokazal, kako absolutizem iz strahu pred ljudstvom pokapa genije naroda in ljubljence ljudstva.

Puškin je bil in ostal pesnik nacionalne Rusije (pri čemer ne kaže istovetiti nacionalnega značaja s politično reakcijo, kakor so delali službeni ruski krogi pred revolucijo), postal pa je tudi pesnik nove, socialistične Rusije. Tako sta bili združeni preteklost in sedanjost; pokazalo se je, da veliki pesniki in umetniki edini tvorijo duhovni most nad prepadi revolucij. To je eden izmed značilnih naukov letošnje Puškinove stoletnice.

B. Borko.

Primer Miguela de Unamuna

Sredi krvavega meteža državljanske vojne je umrl predstavitelj intelektualne Španije, pesnik in filozof Miguel de Unamuno. Zadnji meseci bivšega rektorja starodavnega vseučilišča v Salamanci. 72-letnega starca, ki je bil tarča vseh reakcionarnih režimov v svoji domovini, kažejo z nazorno tragiko tavanje intelektualca med križnim ognjem dveh skrajnosti, katerih nobena ni mogla biti njegova.

V prvih tednih državljanske vojne je bil don Miguel ob strani legitimne vlade. Ko so se na politični fronti ogrožene demokracije pojavili anarhisti in komunisti, se je Unamuno od strahu pred skrajno radikalizacijo demokracije umaknil na stališče španskega patriotizma in se zblížal z vstaši. Nekaj dni pred smrtjo je prispela vest, da ga je Francova vlada odstavila z mesta rektorja, ker je v neki izjavi obsojal vstaše in se izrekel za progresivno, socialno usmerjeno demokracijo. Nenadno se je razširila vest o Unamunovi smrti. Njeno pravo ozadje je megleno, kakor vse, kar se dogaja v težko preizkušeni Španiji. Dejstvo je, da je bil pokopan ob demonstrativni odsotnosti zastopnikov Francove vlade. Ni bil povsem ne tu ne tam: hodil je srednjo pot med skrajnostmi. Njegove duševne in telesne muke sredi državljanske vojne so značilne, tragično težke muke intelektualca v revoluciji. Filozofu pristno španskega tragičnega občutja življenja je bilo dano, da izpije kelih španske tragike do dna.

Primer Unamuna je samo španska inačica nešteti podobnih primerov v dobi ruske revolucije. Bistven znak sleherne revolucijske situacije je ta, da zahteva opredelitev za ali proti. Čim silnejši je potek revolucije, tem manj je med dvema sovražnima frontama prostora za omahovanje ali celo za blagohotno nevtralnost in kritično stališče. Primer Miguela de Unamuna, ene najbistrejših glav Španije, predstavlja in voditelja cele generacije njenih intelektualcev in globoko izkušenega človeka, kaže, da opredelitev med dvema skrajnostima ni lahka. Z vsakim izmed obeh zasovražanih sistemov so

združene mnoge vrednote. Clerc * Unamunove vrste je videl svoje življenjsko poslanstvo prav v tem, da izbira, kritično presoja in vodi. V revolucijskem položaju pa prehaja vodstvo v roke duhovno nezainteresiranih bojevnikov; izbira, kritična presoja, objektivnost so lahko v dramatičnih trenutkih revolucije celo izdajstvo in zločin. Clerc se mora neizprosno podrediti enemu izmed bojujočih se taborov in zatajiti sebe in svoje poslanstvo. Njegova tragika je v tem, da tega često ne more storiti ali vsaj ne s tako lahkoto kakor povprečen človek. Intelektualci bi imeli v družbi poslanstvo, varovati resnico pred umazanimi krempļji strasti. Toda — kaj je resnica v borbi dveh idealov, dveh mistik o zemeljskem ali nebeškem paradižu, ali celo dveh organiziranih, na goli interesih slonečih mrženj? Don Quijote se je v svojem zaletem idealizmu boril tudi z mlini na veter, ker je videl v njih sovražnike, toda pri sodobnem španskem interpretu kihotizma Unamunu vidimo, da se ne zadovoljuje s fikcijami in da skuša vrednote kritično ločiti. Prav zaradi tega ni mogel z nikomur čez drn in strn in se je opotekel v metežu revolucije, dokler ni padel.

V letu, ko se je kulturna Evropa spominjala 400-letnice Erasma Rotterdamskega, je Unamuno doživljal podobno dilemo v Španiji. Tudi Erasmus Rotterdamski se v izbiri med reformacijo in protireformacijo ni mogel odločiti za nobeno pavšalno opredelitev, marveč je hotel kot intelektualec ostati v sredini. Zgodovina pa se ni mogla zadovoljiti z neodločnostjo in je šla svojo pot, ki so jo cele generacije plačevale z neizmernimi mukami.

V čem je torej naloga intelektualcev v dobi družabnih potresov in političnih kriz? — To je vprašanje, ki sega zelo široko in reže globoko v duhovna tla današnje kulture. Francoski filozof Julien Benda mu je bil že pred leti posvetil mnogo komentirano knjigo »La

* Izraz clerc uporablja Julien Benda za intelektualce višje vrste, t. j. za duhovne tvorce (znanstvenike, pisatelje i. dr.), ker ga preširoki pojem intelektualca, inteligenta ne zadovoljuje.

Trahison des Clercs«. Benda hoče intelektualca zavarovati tako, da ga osami, zapre na tesno področje njegove stroke, »depolitizira«. Clerc je po njegovi sodbi stvaritelj svojiskih vrednot, ki jih družba potrebuje, ne pa voditelj njene usode. Toda Benda ni mogel povedati, kako naj clerc svobodno ustvarja svoje vrednote, če preide odločitev o usodi narodov v oblast ljudi, ki nimajo interesa na dobršnem delu teh vrednot in ki lahko samovoljno proglase mnoge med njimi za odvečne, celo za škodljive! Med vzroki sodobne civilizacijske krize je po drugem naziranju tudi ta, da so clerici »izdali« področje javnega življenja, socialnih in političnih bojov, in se umaknili za tesne plotove svoje stroke. Tako so življenjski interesi narodov že marsikje v Evropi prešli v nekontrolirano oblast politikov, ki jim je malo mar za resnične duhovne vrednote, za moralni in kulturni napredek narodov, in clerici teh dežel, predvsem Nemčije, morajo dandanes izvrševati politična naročila diktatorjev.

Potemtakem obstojita dve »izdaji« intelektualcev. Katera je težja in usodnejša? Unamunov primer — sicer značilen za novejši razvoj španske politike, ki je prešla v odločilno oblast intelektualcev — bi govoril za tezo, da intelektualec »izda« svoje poslanstvo, če se ne vrže v borbo za javno moč, za ureditev družbe, za bodoči obraz svojega naroda ali človeštva. Takisto pa pričuje Unamunov primer o tragiki take odločitve; clerc nima sposobnosti, da se na mah in brezpogojno spremeni v bojevnika za en sam sistem, eno samo, dostikrat sporno resnico; zlasti se ne more sprizajziti z metodami boja za to resnico.

Unamunova tragika je tragika dobrega dela evropske inteligence. Že od srednjega veka dalje se je intelektualce zavzemal za kulturni napredek človeštva in iskal poti k uveljavljanju strpnosti, objektivnega duha, svobode mišljenja in raziskovanja. Ali naj v družbi, ki se dandanes bori za svojo bodočnost, izgubi to svoje vzvišeno poslanstvo? In če naj ga ne izgubi, kako naj ga obvaruje: z »izdajo« po Bendovem

ali po Unamunovem načelu? That is the question!

B. Borko.

Minimalne mezde in kolektivne pogodbe

Delavska predstavništva brez razlike politične smeri in pa zapadna industrija sta že dalj časa zahtevali, da bi se uveljavile minimalne mezde. Lansko poletje je bil objavljen uradni načrt uredbe, ki naj bi poleg minimalnih mezd urejevala še kolektivne pogodbe ter poravnavanje in razsodništvo v skupinskih sporih med podjetniki ter delavci in nameščenci. O tem načrtu smo poročali že lani (str. 270). Pred kratkim (12. februarja t. l.) je vlada izdala poblastilo, dano ji v finančnem zakonu, ter objavila uredbo. Sicer se ta znatno razlikuje od prvotnega načrta, vendar je razlika zamisli uredbe samo v korist, ker so smotrno opuščene vse ustanove in ureditve prvega načrta, katerim bi naš državni stroj in pa osebje ne bila dorastla.

Uredba velja za industrijska, obrtna, prometna, rudarska, gozdna in njim podobna podjetja ter za vse pomožno osebje, ki je v teh obratih zaposleno, torej za nameščence prav tako kakor za delavce. Za pomožno osebje, zaposleno v državnih in samoupravnih podjetjih, veljajo dosedanje določbe glede plač. Prav tako velja dosedanja ureditev za mornarje. Za kmetijske delavce izda minister za socialno politiko in narodno zdravje v sporazumu z ministrom za kmetijstvo posebno naredbo o minimalnih mezdah.

Uredba določa osnovno **minimalno mezdo** na dva dinarja na uro. Na podlagi te osnovne mezde določi minimalno mezdo ban za področje banovine, za gradbena dela, ki se izvajajo v resorjih ministrstev ali njim podrejenih ustanov, dotični minister v sporazumu z ministrom za socialno politiko in narodno zdravje (v licitacijskih pogojih ali na kak drug ustrezen način) ter v tarifi, ki jo lahko izda ban v primeru, ako ni sklenjena kolektivna pogodba. Minimalna mezda sme biti višja od osnovne mezde za kvalificirane delavce, dočim se sme določiti za nekvalifi-

cirane delavce minimalna mezda 50% nad osnovno in do 10% pod njo. Nižja od osnovne mezde sme biti tudi minimalna mezda za pomožno osebje, zaposleno v obrtnih in trgovini v krajih z manj ko 5.000 prebivalci in po vaseh (do 10%), poleg tega pa za nekvalificirane mladostne delavce pod 18 leti, katerih minimalna mezda ne sme biti nižja nego 75% osnovne mezde. Minimalne mezde imajo isti učinek kakor mezde, ustanovljene s kolektivnimi pogodbami: veljajo namreč za vse prizadete delavce in nameščence tudi v primeru, ako je s službeno pogodbo določena še nižja mezda.

Glede **kolektivnih pogodb** povzema uredba v znatni meri že veljavno pravo. Nove so določbe, ki se tičejo sklepanja, kolizije več kolektivnih pogodb ter posplošenja kolektivne pogodbe. Nasprotno dosedanji ureditvi, da sklepajo kolektivne pogodbe samo prosti sindikati, dovoljuje uredba sklepati kolektivne pogodbe na podjetniški strani tudi prisilnim organizacijam (na pr. združbam industrijcev ali obrtnikov po obrtnem zakonu, prvi rudarski skupini i.t.d.), vendar samo v primeru, če ni svobodnih podjetniških sindikatov. Uredba uvaja tudi registracijo sklenjenih kolektivnih pogodb pri banski upravi in za rudarske kolektivne pogodbe pri rudarskem glavarstvu. Glede kolizije več kolektivnih pogodb določa uredba, da velja tista, ki je za pomožno osebje ugodnejša. Važna novost je posplošenje kolektivne pogodbe: ban namreč lahko razširi veljavnost kolektivne pogodbe, ki obsega več kot polovico podjetij dotične stroke in polovico vsega delavstva v dotični stroki, na vso stroko, tako da velja kolektivna pogodba tudi za tiste podjetnike, ki niso člani sindikata — stranke kolektivne pogodbe.

Uredba se je lotila tudi pomembnega vprašanja o ureditvi **skupinskih spo-**

rov iz službenega razmerja, ki doslej niso bili zadostno urejeni. Uredba nalaga predstavnikom obeh strank dolžnost, da se obrnejo za **poravnavanje** na sresko načelstvo, v primeru večjih sporov pa na bansko upravo. Če se v takem poravnalnem postopku ne doseže sporazum, ki ga podpišejo predstavnik oblastva in kot zastopniki spornih strank predstavniki sindikatov in zaupnikov, se izreče postopek za končan. Do tedaj sta prepovedana in se kaznujeta stavka in izpor. Tako poravnalno postopanje je sicer obvezno v vsakem primeru spora na področju veljavnosti te uredbe, vendar se skuša doseči samo sporazum med spornima strankama. Nasprotno pa naj **razsodniško postopanje** (arbitraža) spor tudi reši, in sicer z odločbo razsodniškega odbora. Ta odbor je za odločitev pristojen samo, če in v kolikor sta se prizadeti stranki sporazumeli, da mu poverita rešitev spora. Razsodniški odbor se osnuje pri banski upravi; načeluje mu državni uradnik, člani so pa najmanj po dva zastopnika spornih strank. Obvezen je razsodniški postopek samo za javna (državna, banovinska in občinska) podjetja, ki služijo javni koristi, in sicer prometna podjetja ter podjetja za proizvodnjo plina, elektrike in za preskrbovanje z vodo.

Kršitev uredbe, posebno pa minimalnih mezd, sporazumov iz posredovalnega postopanja in odločb iz razsodniškega postopanja se **kaznuje** denarno, ob neizterljivosti pa z zaporom. Kazni se stekajo v sklad za nadziranje izvrševanja te uredbe pri banski upravi. Sklad upravlja ban po odobritvi ministra za socialno politiko in narodno zdravje.

Uredba je pomemben napredek v našem delovnem in gospodarskem pravu.

S. B.

P O R O Č I L A

Dr. Mijo Radošević: Osnovi savremene Jugoslavije

Zagreb, 1935, str. 744. Cena 250 din. Mijo Radošević je eden najsijajnejših jugoslovenskih pravnikov, branilec, kakršnih je pač malo v naši državi, človek z izrednimi darovi, jugoslovanski ideolog od pete do glave. Ob njegovi knjigi moramo obžalovati eno samo stvar: knjiga se bo čitala malo, mnogo preobširna je, četudi je slog živ in poln duhovite pestrosti. Radošević prikazuje v 12 poglavjih zgodovino Srbov in Hrvatov, nastanek Jugoslavije, politiko kralja Aleksandra I. Uedinitelja, govori o marksizmu, leninizmu in fašizmu. V zaključnem poglavju razpravlja o glavnih vprašanjih današnje Jugoslavije.

V poglavju o revoluciji na Hrvaškem je dal Radošević sijajno sliko hrvatskih državnih razmer 1. 1848. Slika je čisto socialno stilizirana. Kako se taka slika razlikuje od našega dobrega Apiha, ki je pisal o našem 1848. letu. Samo ena stvar se mora omeniti. Gotovo je bil ban Jelačić velika osebnost in Radošević mu je posvetil nekoliko divno napisanih strani, ali v socialnem pogledu ga je nekaj idealiziral. Ban Jelačić je bil in ostal plemenitaš in bil ozko povezan s svojimi stanovskimi tovariši. Izgleda, da Radošević ni imel v roki prav lepo in dokumentarno napisane študije Aleksija Jelačića o agrarnih razmerah Hrvatske l. 1848., ki nam opisuje, kako počasi se je lotil Jelačić velikega agrarnega problema. Interesantno delo Aleksija Jelačića vrže prav značajno luč tudi na socialno strukturo ilirizma, ki je bil pokret plemenitašev in zemljiških posestnikov.

Vrlo lepo prikazuje Radošević jugoslovanstvo bana Jelačića, ki je vendar imel v duši eno veliko misel: samostojno jugoslovensko državo. V sledečih besedah daje avtor sintezo l. 1848: »Hrvatski sabor 1848 god. bio je u pravcu narodne i državne misli mnogo dalje i mnogo jače nego li naši parlamenti posle ujedinjenja i oslobodjenja počevši od 1918 god. U saboru 1848 god. manifestovana je narodna misao, koja je

jugoslovenska, manifestovana je državna misao kao jugoslovenska, manifestovana je i politička misao kao jugoslovenska, a koja se narodna, državna i kulturna misao postavila na ekonomski liberalizam i socijalni progres«.

Doba ilirizma je doživela svoj tragični konec. Dunaj je izdal zveste borbe na jugu. Nemški centralizem in pozneje sramotna nagodba je bila zahvala. Jelačiću se je omračil duh, umrl je v Novih dvorih in ni mu bilo usojeno, da bi videl, kako bo Hrvatska z nagodbo položena na mučeniško klop. Interesantno je, kako Radošević obracunava z madžaroni, kakor da bi še živeli, čeprav so že zdavnaj mrtvi. Odvetniška žila Radoševiću ne da miru, mora ali braniti ali napadati.

Živo je napisano poglavje o ideologih jugoslovanstva, toplo opisuje Strossmayerja in Račkega.

Nastajanje Jugoslavije v času svetovne vojne je opisano precej nesistematično in nepregledno. Zdi se, da se avtor ni pečal z literaturo o tem problemu. Gotovo ni vzel v roko moje knjige »Borbe«, kajti doslovno piše: »Krfskom deklaracijom išli su, kao oni iz srpske vlade — tako i oni iz Jugoslovenskog komiteta, za tim da izgraju treću i jedinu ispravnu koncepciju jugoslovenske države sa centralističkim ustavom, kojoj ima da leži u osnovu jugoslovenska narodna i državna misao.« (st. 459). — Da nam bodo l. 1935. označili Krfsko deklaracijo, kakor da je bila naperjena proti jugoslovanski narodni in državni misli, tega pač l. 1917. nismo pričakovali. Pa ravno v imenu jugoslovenske države in narodne misli moramo najodločneje zavzeti svoje stališče proti centralizmu, ki je jugoslovanstvu škodoval bolj ko vse drugo. Branitelje centralizma v Jugoslaviji opravičuje baš samo to, da niso imeli pravega pojmovanja o funkcijah moderne države v takem ambientu, kakršen je naš. Kam je privedel beograjski centralizem, o tem nam daje sam Radošević živo sliko. L. 1927. je bilo davčno breme na 1 km²: V Srbiji in Črni gori 16.814 din, v Hrvatski

in Slavoniji 44.000 din, v Sloveniji 67.500 din, v Vojvodini pa celó 75.000 din.

Škoda, da nam ni podal avtor realističnejše slike o »šestem januarju«. Po pravici pravi pisatelj, da je režim SHS dušmanski vladal nasproti onim, ki so državo osnovali, nasproti dobrovoljcem pa še prav posebno. Režim šestega januarja v tem pogledu ni bil mnogo boljši.

Izvrstna je Radoševićeva kritika o marksizmu. Ostro napada Sovjetsko Rusijo in jo naziva »orientalno satrapijo, u kojoj se pojavljuje gospodujući sloj »radnička klasa«, a ispod nje sve sami heloti i pariže«. Morebiti je ta slika vendar preveč zarisana.

Poglavje »Osnovna pitanja« je napisano z veliko vero in ljubeznijo do Jugoslavije. Ta gledanja so daleč od vulgarne demokracije. Socialna struktura našega naroda je: kmetje, delavci, nameščenci, uradniki, književniki, umetniki, vojaki. To so elementi naše družbe in naše države. Iz te konstatacije zaključuje Radošević čisto logično. Delo je izvor njihovega življenja in napora. Razumljivo je, v taki sredini se mora država najintenzivneje baviti z vsemi problemi modernega dela, naj si je delo fizično ali duhovno. Ali ravno v tem pogledu znanstvene organizacije dela in njegove gospodarstvenosti kakor tudi njegove etičnosti — na tem polju orje ledino »Matica rada«, osnovana pred kratkim — si jugoslovanska država še ni zaslužila posebnih lavorik.

»Osnovi savremene Jugoslavije« so gotovo delo, kakršnega Jugoslovani doslej še nismo imeli. Morebiti je napisano preveč polemično, a kljub temu je polno pravega bogastva, iz katerega bo črpal vsak politični človek. Eno stvar pa je treba podčrtati: brez Slovencev ni Jugoslavije! Radošević posveča svojo knjigo izključno razmerju srbsko-hrvatskemu. O Slovencih v knjigi ni sledu, kakor da sploh niso sodelovali pri ustvarjanju današnje države. To je gotovo velik **nedostatek** in vendar je slovenska politična literatura najbrž najbolj bogata. O Bolgarih tudi ne črhne Radošević niti besedice in vendar je vsakemu Jugoslovlanu danes jasno, kakor je moralo biti jasno že tedaj, ko se

je prelivala bratska srbska in bolgarska kri, da tudi brez Bolgarov ni jugoslovanskega problema.

Radoševićovo veliko delo obsega ogromno in prezanimivo gradivo. V vsem pa je znak našega časa, kajti nimamo še tiste moči, da bi vse videli v tem ogromnem jugoslovanskem kompleksu. **Bogumil Vošnjak.**

Problem kmetjskih stanovanj in prehrane

Higienski odsek Društva narodov je izdal nekaj zanimivih znanstvenih del, posvečenih vprašanju kmetjske prehrane in stanovanj. Iz zbirke, posvečene vprašanju zdravih in racionalnih kmetjskih stanovanj pri raznih narodnih so izšle te-le publikacije: Razprava Francoza Denneryja, profesorja na visoki šoli političnih ved v Parizu, o vprašanju kmetjskega stanovanja v Franciji; italijansko ministrstvo za javna dela je pripravilo poročilo o »ljudskih in ekonomskih stanovanjih v Italiji« (Rapport sur les Habitations Populaires et Economiques en Italie); Poljak Jan Strzelecki je napisal študijo o »vprašanju mestnih stanovanj na Poljskem« (La Question de l' Habitation Urbaine en Pologne); H. van der Kaa, inspektor javnega zdravja v Haagu, pa je obdelal problem holandske vasi s posebnim ozirom na higijeno kmetjskih stanovanj (La Question de l' Habitation Urbaine aux Pays-Bas). — Prehrani pa so posvečene tri dragoocene knjige, ki vsebujejo vpogled v delo odličnih mednarodnih strokovnjakov na področju zdrave človeške prehrane. Prvi zvezek vsebuje nekaj načelnih misli, ki so bile v obliki te publikacije predložene tudi jesenski skupščini DN (Le Problème de l' Alimentation); drugi zvezek (Rapport sur les bases physiologiques de l' Alimentation) vsebuje zanimivo poročilo tehnične komisije Higienske organizacije DN; za poučno primerjavo pa služi tretja knjiga, ki je posvečena vprašanju prehrane v posameznih državah (L' Alimentation dans divers Pays), kjer so v posebnem poglavju zbrani tudi podatki o Jugoslaviji. V uvodu so navedeni vsi najnovejši ukrepi posameznih držav o zdravi prehrani,

ki jih je zelo zanimivo primerjati z našo pičlo in pomanjkljivo zakonodajo na tem področju.

S. B.

Fran Pliberšek: Delavski zaupnik 1936.

Načelnik druge rudarske skupine je izdal priročnik za delavskega zaupnika. Napisal ga je sam z velikim poznavanjem zaupniških nalog ter z veliko ljubeznijo do delavstva in njegovih potreb.

Knjiga je razdeljena v tri dele. Prvi del obsega praktično pisane sestavke o pravicah, dolžnostih in zaščiti delavskih zaupnikov, poleg tega pa živo pisana navodila delavskemu zaupniku, kako naj ravna v izvrševanju svoje funkcije, posebno v času stavke i.t.d. Posebno poglavje je posvetil pisec zaupnikovemu ponašanju pri podjetniku, v uradih in raznih ustanovah. Uči ga nastopati ob raznih prilikah, daje mu navodila za govore ter ga uvaja v temeljne nauke socialnega zavarovanja in socialne zaščite. Spoznava ga z delavskimi ustanovami ter službenimi in kolektivnimi pogodbami. Dasi bi se dalo ugovarjati nekaterim trditvam v pravnem smislu, bo vendar knjiga, ki jo bo vsak prijatelj delavstva z zanimanjem čital, gotovo dobro služila svojemu namenu, namreč pomagati preprostemu delavskemu zaupniku pri izvrševanju njegove važne funkcije. Drugi del vsebuje obrazce za razne vloge na oblastva in ustanove, dočim so v tretjem delu zbrana štiri poljudna predavanja, ki delavce, posebno rudarje zanimajo.

Knjiga, ki jo je rudar napisal za svoje tovariše, izvoljene delavske zastopnike, je lep in zdrav pojav v našem skromnem slovstvu, namenjenem delavstvu in njega zastopnikom za vsakdanjo rabo.

S. B.

Fran Trček: Oris zadružništva,

redna republikacija Kmetijske Maticе za l. 1936.

Slovenska literatura o zadružstvu je revna, pogrešamo temeljitejših del, pa tudi priročnih navodil za zadružno de-

lovanje. Slednjemu namenu naj služi Trčkov oris, kakor to pisatelj sam poudarja v predgovoru. Ta namen pa knjižica dosega v vseh ozirih. V krepkih črtah podaja najprej zgoščeno zgodovino zadružništva od poizkusov Angleža Roberta Owena in Francoza Charlesa Fonrierja preko nemških zadružnih snovateljev Schulze-Delitscha in Raiffeisena do novodobnih (zadružnih) ideologov Mazzinija in Charlesa Gidea. Pravilno poudarja, da je oče slovenskega zadružništva Mihael Vošnjak, ki je ustanovil že l. 1872. prvo zadrugo v Sloveniji, srbskega zadružništva pa Mihael Avramovič. Nazorno obravnava načela, na katerih temelji zadružništvo ter podaja na kratko predpise o ustroju in delovanju zadrug, toda le kolikor veljajo v Sloveniji (in Dalmaciji). Končno opisuje posamezne vrste zadrug in njihov delokrog s kratkimi statističnimi podatki. Knjižica razširjena po kmetijski Matici v kmečkih domovih bo gotovo pripomogla k temu, da zadružna misel preustroji sedanji družabni in gospodarski red na osnovi socialne vzajemnosti.

Dr. S. M.

15 let J. n. a. d. „Jadrana“

Akademsko društvo Jadran je izdalo po svoji petnajstletnici spomenico. V uvodu so prispevali med drugimi prisrčno željo ljubljanski rektor dr. Samec, prof. dr. Popović iz Zagreba, predsednik starešinskega društva dr. A. Zalokar, izmed akademskih učiteljev ljubljanske univerze pa prof. dr. Ogris. Nato sledi Jadranov program. V njem izraža Jadran težnjo, navajati mladino k samostojnemu iskanju resnic sveta in življenja, ki je poroštvo za neprestano napredovanje in poglobljanje človeških spoznanj. Pri tem odklanja dogme verskega in političnega značaja, prav tako pa tudi materialistični svetovni nazor. Narodnostna misel je najprirodnejša in zato najmočnejša človeška skupnostna misel in je duhovna osnova za državo. Jugoslovanstvo je višja stopnja slovenstva, srbstva in hrvatstva. Včera je bilo program, danes se gradi, jutri bo dejstvo. Jadran propoveduje misel na-

cionalnega solidarizma. Interes skupnosti je pretežnejši od interesov drugih narodnih sestavnih delov. Vsakdo mora vršiti tiste dolžnosti, ki mu jih družba v skupnem interesu nalaga. Te dolžnosti niso enake, marveč se ravna po sposobnostih, služiti družbi. Gospodarski in socialni ustroj naroda je treba izpopolnjevati na svojstvenih osnovah, izvirajočih iz našega narodnega življenja. Ne smemo ga na slepo prenašati od drugod, ker mora biti narod sam sposoben, oblikovati si lasten ustroj družbe in gospodarstva. Mednarodno življenje je treba organizirati tako, da se zagotovi vsakemu narodu pravica v samostojnem odločanju o lastni usodi.

Večji del spomenice obsega popis Jadranskega dela od ustanovitve l. 1920. pa do leta 1935, vse njegove zunanje in notranje borbe. Jadranske bor-

be na univerzi so se sukale v prvih letih okoli skupnega podpornega društva, ekonomskega glasnika in Ferialnega saveza, kasneje pa za vpliv v reprezentančni organizaciji. V vsem delu je razvil Jadran žilavo idejno in organizatorično silo, bil delaven tudi v mladinskem tisku: iz njegovih vrst so izšle revije: Vidovdan, Val in končno Naša misel.

Jadranova spomenica bo vsakogar zanimala. Obenem je pa tudi tehten prinos k zgodovini naše akademske mladine. S.

Popravek:

V prejšnji številki beri na 19. strani v 19. vrsti: **maksimalnega** (namesto: minimalnega) dobička.

D R O B T I N E

Geschäft ist Geschäft. Duša akcije, da bi se tudi pri nas po zgledu nacističnega podjetja »Technische Union« v Berlinu organizirala podobna ustanova, in sicer v bolj ali manj tesni zvezi z Ljotičevim gibanjem, je neki pokristjanjeni Žid Milan Danić — Diamantstein. Ko so vprašali pristojne nacistične faktorje v Berlinu, ali jim je poreklo tega gospoda znano, so pritrdili pa pripomnili, da jim je vseeno, ali delajo z Židi, ali s komunisti ali s kom drugim, češ da velja zanje geslo »Geschäft ist Geschäft«.

V znamenju časa. V Nišu je umrla hči ubogega vojnega invalida, ki je živela več let v konkubinatu z nekim trgovcem. Ta je s svojim bratom, ki je znan kot težek bogataš, priredil rajni sijajen pogreb, ki je veljal nekaj tisočakov. Oblasti pa se niso dale prevariti in so kmalu odkrile, da je uboga žena podlegla udarcem svojega ljubimca. Ta je bil radi tega obsojen na deset let ječe. Ker so bili s tem veliki izdatki za pogreb brez efekta, tožita sedaj obsojenec in njegov brat očeta uboge žrtve za povrnitev pogrebnih stroškov.

O dobrotaš fašizma. Letos 10. jan. je goriški nadškof in apostolski administrator tržaško-koprške škofije Carlo Margotti razposlal pastirsko pismo (tokrat tudi v slovenskem in hrvatskem jeziku!), ki so ga morali zadnje predpostno nedeljo prečitati vernikom duhovniki Julijske Krajine in je v njem tudi ta-le slovenski odstavek: »Velika vojna je nedvomno zacementirala mnogo ran, je zažgala in očistila mnogo nečistega. In fašizem, ki je prišel po svetovnem viharju, da prevzame brzdo in vodstvo Našega naroda in da ga pripelje v zavetje in mu pripomore do zmage in miru, med mnogimi ukrepi političnega in socialnega značaja ni zanemarljivo in duhovno obnove dobrega italijanskega ljudstva. Če se danes v Italiji, da ne govorimo o drugem, spoštuje vera in nihče nesramno in nekaznovano ne preklinja svetega božjega Imena, če neki ex professo nenravni tisk ne kroži več med občinstvom, če je kršitev svetosti praznikov zabranjena, če vsak zločin, ki ga obsoja božji zakon, zasledujejo tudi državni zakoni, če je Cerkev svobodna v izvrševanju svojega apostolskega poslanstva, če je rimsko vprašanje srečno rešeno, če sloga s

pridom družji obe gosposki: cerkveno in državno, ali morda za to ne gre hvala močnemu gibanju, polnemu dobrih namenov in plemenitih idealov, katero je njegov početnik in voditelj skozi toliko težav pripeljal do premogočnega razvoja, ki ga je danes dosegel, do sedaj popolnega uresničenja svojega obširnega in pogumnega programa, do obnove cesarstva v Italiji, katero so premnoge peklenske sile hotele uničiti iz sovražstva do njene vere. Vse to je božja Previdnost. Zahvaliti se moramo božji Previdnosti in občudovati moža, ki je bil njeno glavno orodje.«

»Zakaj nismo krščanski socialisti?« Iz poročila o tej brošuri posnemamo: »Knjižica g. Pernišeka odjek je onih dana kad su Lueger i Krek zbog krščanskog socijalizma mnogu goru iskusili. Danas tačno znademo i od koga: od onih istih velikih katolika koji su svojom velikom plitkošću i još većom drskošću razorili mir i napredak Njemačke, Italije i Austrije i pali u prah u Italiji pred čovjekom koji je u javnom zboru davao Bogu pet minuta vremena da dokaže svoje bistvo, a u parlamentu kazao da bi kršćanstvo, da nije došlo u Rim, ostalo židovska sekta, a u Njemačkoj pred sljedbenicima pokreta u kojem se govori da, roditelji moraju odgovarati djecu od pohadjanja cerkva'«

(šibeniška »Socijalna revija« God. IV. br. 4. str. 56.)

Društvo narodov rešuje spore med državami. Ko so v aprilu l. 1919. pri mirovni konferenci v Parizu razpravljali o nalogah snujočega se Društva narodov, je član angleške delegacije Winston Churchill tako-le orisal njegovo delovanje: »Med dvema državama nastanejo tako hudi spori, da očitno preti vojna nevarnost. Svet Društva narodov se nujno sestane. Sklepa in po dolgem sklepanju sklene, da pošlje obema vladama teh držav svarilno brzojavko, naj odstranita vsako nevarnost obo-roženega konflikta. Državi pa nadaljujeta z medsebojnimi grožnjami. Vojna je neizbežna. Svet se zopet nujno sestane in po dolgem sklepanju sklene, da... pošlje obema vladama drugo brzojavko, s katero jima, sklicujoč se na prvo, zapoveduje, da naj se državi takoj razorožita. Državi se na ta ukaz ne ozirata. Začenjajo se sovražnosti. Vojna vihra divjá. Svet Društva narodov se zopet nujno sestane in sklene poslati obema vladama tretjo brzojavko: »Sklicujoč se na svojo prvo in drugo brzojavko, Vas obveščamo, da Vam v primeru, če takoj ne prenehate z vojno, ... ne pošljemo nobene brzojavke več.«

Tolažba. V Beogradu je predaval neki profesor o otroškosti genialnih ljudi. O obisku predavanja dnevniki ne poročajo.

Iskrenost. Po časopisnih vesteh se je v Monte Carlu ustanovila »letalska tujska legija«, ki je javno proglasila, da se pojde boriti za vsakogar, ki dobro plača. V drugih razmerah se taki boji imenujejo borba za načela in izpremema gospodarja — politična preorientacija.

Iz parlamenta. »Saj vi ste vendar pobijali to gibanje v volilni borbi z vsemi silami!«

Medklic: »Ah kaj, za to smo se borili, da smo noter prišli.«

Rešitev je tu! Neki kmečki politik je rekel, da se ga hrvatsko vprašanje nič ne tiče, češ da ga je gospoda zavozlala, naj ga pa še ona razvozla.

»Slovenska pot«? V nekem tedniku čitamo: »Naša pot je tista svetla pot, ki vodi v višine čiste slovenske misli... prijeli smo za lopato, da odkidamo gnoj. Tisti gnoj, ki so ga nagomilili nekdanji Habsburgovci na slovensko cesto, in ki so mu še precej smrdeče gnojnice dodejali jugoslovenci... poskusite, da vidite lastno stoođstotno klavnost, zaokroženo navzdol... zato čofotate po blatu, da bi nas umazali... In ko vam bo priletelo lastno blato nazaj v obraz, boste kvečjemu še bolj — krmežljavi!« — Kaj je potem prav za prav »žurnalja« in »polintelgenca«?

Med najboljšimi najboljše je

nalivno pero „Waterman“

Največja zaloga nalivnih peres:

Baraga Ludvik, Ljubljana – nebotičnik.

**NARODNA
TISKARNA**

V LJUBLJANI, KNAFLJEVA 5
IZVRŠUJE RAZLIČNE MODERNE
TISKOVINE OKUSNO, SOLID-
NO IN PO ZMERNIH CENAH

TELEFON ŠT. 31-22 — 31-26
POŠTNI ČEKOVNI RAČUN
V LJUBLJANI ŠTEV. 10.534

Srečke drž. razr. loterije

kupljene v

Zadružni hranilnici r. z. z o. z.

v Dalmatinovi ulici

prinašajo srečo in blagostanje



Ne pome čaj...

Náš čaj

je najboljša domača
vredna krepliva pijača.
NAŠ ČAJ dobite v ipoc.
trgovinah.

KMETIJSKA DRUŽBA
V LJUBLJANI

Odslej nabavljajte

vse pisarniške
in tehnične potrebščine
za pisarno, urad in dom v trgovini s papirjem

M. Tičar

Šelenburgova ulica št. 1 ali njeni
podružnici na Sv. Petra cesti št. 26.

»JUGOSLAVIJA«

splošna zavarovalna družba

je ena največjih domačih zavarovalnih družb
Sklepa življenska zavarovanja po najmodernejših kombinacijah
in najkulantneje tudi požarna, vlomilska, nezgodna in avto-
mobilna zavarovanja, zavarovanja proti razbitju stekla,
transportna zavarovanja in zavarovanja živine

Ravnateljstvo za Dravsko banovino v Ljubljani, Tyrševa c. 15

Kreditni zavod

za trgovino, obrt in industrijo.

Ljubljana, Prešernova ulica št. 50

(v lastnem posloplju)

Telefon: 37-81, 37-82, 37-83, 37-84.

Brzojavni naslov: KREDIT LJUBLJANA.

Obrestovanje vlog, nakup in pro-
daja vsakovrstnih vrednostnih pa-
pirjev, deviz in valut, borzna naro-
čila, predujmi in krediti vsake vrste,
eskompt in inkaso menic, kuponov,
nakazila tudi v inozemstvo, Safe —
deposits itd.